

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Sociální práce s matkami
ve výkonu trestu**
se zaměřením na děti odsouzených žen

Bakalářská práce

Johana Labusová

Katedra sociální práce

Studijní program: Sociální a pastorační práce (B7508)

Vedoucí práce: doc. PhDr. Eva Křížová, Ph.D.

Studijní obor: PSP (6141R030)

Praha 2021

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Sociální práce s matkami ve výkonu trestu* napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze dne

Johana Labusová

Anotace

Bakalářská práce popisuje sociální práci s uvězněnými matkami a zabývá se možným dopadem uvěznění matky na život dítěte. Práce obsahuje 4 kapitoly. První uvádí čtenáře do základního přehledu o penologii a představuje sociální práci s lidmi ve výkonu trestu obecně. Druhá kapitola se věnuje přímo práci s ženami a matkami, zmiňuje příslušnou legislativu a výkon trestu odnětí svobody matek v České republice, které mohou mít během výkonu trestu své dítě u sebe. Ve třetí kapitole jsou popsány možné dopady uvěznění rodiče na děti v závislosti na jejich věku. Zmiňuje teorii vazby a důležitost raného dětství pro pozdější pravděpodobnost rozvoje sociálně – patologického chování. V poslední kapitole jsou vyjmenovány některé nedostatky současného vězeňského systému a možnosti, jak je zvrátit, například za pomoci alternativních trestů. Práce také zmiňuje iniciativy, které by ve svých důsledcích mohly situaci zlepšit.

Klíčová slova

Sociální práce, vězení, děti, alternativní tresty

Summary

This bachelor thesis examines social work with imprisoned mothers and the impact parental imprisonment possibly has on a child's life. The thesis contains four chapters. The first chapter introduces the penology and general principles of social work with imprisoned people. The second chapter describes the specifics of social work with imprisoned women and mothers, the legal framework and execution of prison sentencing of imprisoned mothers in the Czech Republic, who are imprisoned with their child. The third chapter analyses the possible impact of parental imprisonment on a child's life depending on the age of the child. Specifically, the thesis introduces the attachment theory and the importance of early childhood on potential future development of socially pathological behavior. The last chapter identifies the flaws of the current system of imprisonment and options on how to improve it; focusing on more frequent usage of alternative sanctions. The thesis also names expert initiatives that could improve the situation through their activities.

Key Words

Social work, prison, children, alternative sanctions

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala doc. PhDr. Evě Křížové, Ph.D. za její odborné a cenné rady, podnětné připomínky a trpělivost.

Také děkuji mé rodině a Matějovi za neutuchající laskavou podporu.

Obsah

Úvod	8
1 Sociální práce ve vězení	10
1.1 Úvod do penologie a vymezení pojmů	10
1.2 Sociální práce s lidmi ve výkonu trestu odnětí svobody	19
1.3 Postpenitenciární péče	24
1.4 Současná situace	28
2 Sociální práce s matkami ve vězení	33
2.1 Specifika výkonu trestu odnětí u žen	33
2.2 Sociální práce s odsouzenými ženami	35
2.3 Mezinárodní dokumenty a legislativa	36
2.4 Výkon trestu odsouzených matek s dětmi v České republice	42
3 Dopad na děti	46
3.1 Dopad na kojence a batolata (děti do tří let)	46
3.2 Dopad na starší děti (od 3 let výše)	54
3.3 Práva dětí odsouzených rodičů	57
4 Nedostatky současného systému a jejich řešení	60
4.1 Nedostatky současného vězeňského systému v ČR	60
4.2 Alternativní tresty	65
4.3 Projekty budoucnosti	67
Závěr	69
Zdroje	72
Přílohy	79

zkratky

ČR – Česká republika

GŘ VS ČR – Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky

OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí

PMS – Probační a mediační služba

VS ČR – Vězeňská služba České republiky

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

Úvod

Kriminální činnost je jev, který lidskou společnost provází od nepaměti, a stejně tak dlouho se s ním společnost musí vypořádávat. Škála reakcí a trestních sankcí se v průběhu věků vyvíjí, některé skutečnosti jsou ale neměnné; například zhoršení rodinné situace odsouzeného. V 21. století už je možné reflektovat problematiku i z hlediska nejnovějších poznatků o potřebách a vývoji dětí od raného věku a z odborné literatury vyplývá, že uvěznění rodiče a okolnosti s tím spojené mohou pro dítě být velmi zatěžujícím faktorem pro jeho rozvoj. Do tématu práce se promítá dilema, kdy proti sobě stojí nutnost potrestat pachatele trestné činnosti a potřeba ochránit dítě před externími okolnostmi, které mu znemožňují zdravý a harmonický vývoj.

Cílem práce je popsat souvislosti uvěznění rodiče, dopadu této skutečnosti na vývoj dítěte a navrhnoutí možných změn v trestní politice, které by problematiku reflektovaly, to vše z pozice sociálního pracovníka.

V mé bakalářské práci bych se chtěla věnovat specifikům sociální práce s odsouzenými ženami – matkami. Budu vycházet ze zahraničních výzkumů i české odborné literatury. Práce se dá rozdělit na tři hlavní části; popis aktuální situace, možné následky plynoucí z toho plynoucí a jak předejít možným negativním následkům. První část mé práce bude obecného charakteru – provedu čtenářem stručným úvodem do penologie, subjekty, které jsou v oblasti vězeňství činné a příslušnou legislativou. Dále popíšu práci vězeňského sociálního pracovníka obecně a legislativní rámec práce s lidmi ve výkonu trestu. V druhé části upřesním specifika sociální práce ve vězení s odsouzenými ženami – matkami a popíšu praxi výkonu trestu odnětí svobody žen – matek v České republice.

Ve třetí části se chci zaměřit na děti odsouzených žen. Rozliším děti podle věkových kategorií – do tří let a děti starší, které jsou od matky kvůli vyššímu věku výkonem trestu odděleny. U dětí, jejichž rodiče se dopouští kriminální činnosti, se zvyšuje pravděpodobnost rozvoje sociálně – patologického chování. Sociální pracovník s včasnou intervencí zde může být významným aktérem prevence takového chování. V poslední kapitole se zabývám nedostatky současného systému a popisuji možné změny v přístupu k trestání.

Považuji za důležité zdůraznit, že práce předpokládá spolupráci s rodiči, kteří se o své děti chtějí starat a svou rodičovskou roli berou vážně a zodpovědně. Problematiku rodičovství, kdy rodiče o své děti zájem nejeví, považuji za velmi obsáhlé téma, které do své práce z hlediska kapacity ani cíle práce nemohu zahrnout.

1 Sociální práce ve vězení

1.1 Úvod do penologie a vymezení pojmů

Než se budu moci věnovat samotné sociální práci, považuji za nutné uvést základní rámec, ve kterém se práce pohybuje. V úvodu první kapitoly tedy čtenáře provedu základním a stručným přehledem o penologii; vědě, která se zabývá výkonem trestu, jeho účinky a vězeňstvím obecně.

Přístup k trestání doznal v průběhu historie mnoha změn. Ětos trestání se zpočátku nesl v duchu starozákonního „oko za oko, zub za zub“. Hlavním prostředkem, který byl často zneužívaný, se stal trest smrti nebo (v případě mírnějšího provinění) tělesné tresty. Pomstít se pachateli a obnovit narušenou rovnováhu tvořilo hlavní smysl trestní sankce. Od poloviny 16. století s rozvojem renesančního myšlení začíná převažovat změna postojů k lidskému životu, která vrcholí na přelomu 18. a 19. století – tehdy vzniká výkon trestu odnětí svobody, jak jej známe dnes. Začíná se usilovat o humanizaci výkonu trestů a zvýšení jejich účinnosti. Výkon trestu spojený s odnětím svobody se stává hlavním stavebním kamenem trestně – právních sankčních systémů. Přibližně od druhé poloviny 20. století nastupuje nový fenomén; samotný výkon trestu odnětí svobody nenaplňuje očekávání s ním spojená, především co se týče obecné prevence před pácháním trestné činnosti a snížení kriminality. Vedle výkonu trestu odnětí svobody (nadále VTOS) začínají nabývat na důležitosti alternativní tresty¹.

S těmito dvěma póly (VTOS a alternativní tresty) souvisí koncepty spravedlnosti. Justici lze rozdělit na dva hlavní proudy, retributivní a restorativní. Rozdíl mezi oběma proudy je v chápání trestného činu. Retributivní, také označovaná jako tradiční, klasická justice vnímá trestný čin

¹ KALVODOVÁ, 2016, str. 1 - 2

jako konflikt mezi pachatelem a státem; pachatel porušil trestným činem nějaké právo, které stanovil stát. Tímto porušením vzniká vina a je potřeba obnovit spravedlnost. Spravedlnost bude obnovena po uznání viny pachatele a následném uložení sankce, hlavní důraz je tedy kladen na potrestání pachatele, především formou trestu odnětí svobody². Restoratивní justice vychází z předpokladu, že trestným činem došlo k narušení vztahu. Pokud se pachatel provinil proti jiné osobě, vzniká mu tím závazek a povinnost vůči poškozenému. Aby byla obnovena spravedlnost, měl by se procesu účastnit jak pachatel, tak poškozený a jejich komunita. V restoratивní justici je během procesu nápravy důraz kladen na potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele a za účelem obnovy spravedlnosti jsou užívány alternativní tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody³.

Tyto dva proudy nemají stát proti sobě. Karabec upozorňuje, že restoratивní justici nelze brát jako ucelený systém, jakým společnost reaguje na kriminalitu. Podle něj mají státy různě zastoupenou míru restoratивního přístupu zahrnutého do klasického trestního systému, a restoratивní justice představuje vůči retributivní paralelní systém, který ji má doplňovat. Příliš velký příklon k restoratивní justici nebo dokonce opuštění tradičního proudu trestního systému by mohl znamenat nebezpečí pro ochranu lidské společnosti a základních lidských práv⁴.

V českém prostředí je hlavním vykonavatelem restoratивní justice Probační a mediační služba. V případě výkonu trestu odnětí svobody, je gestorem Vězeňská služba. Obě instituce níže v textu popisují podrobněji.

² ZEHR, 2003, str. 15

³ tamtéž

⁴ KARABEC, 2003, str. 8

1.1.1 Legislativa spojená s vězeňstvím

Podle Válkové není smyslem vězení způsobovat odsouzenému ještě jinou újmu, než jakou pro něj představuje samotné uvěznění, ze kterého z logiky věci vyplývá ztráta svobody, materiálních vymožeností, autonomie či partnerského vztahu. Nepodmíněný trest odnětí svobody by měl být chápán jen jako krajní prostředek (tzv. princip ultima ratio) reakce na kriminalitu, pokud jiné prostředky selžou. Zároveň vězeňské prostředí potřebuje fungující systém kontroly, který zabrání zneužívání moci svěřené vězeňskému personálu⁵. Rámec pro stanovení národních metodik pro práci s odsouzenými představuje na evropské úrovni dokument Rady Evropy *Evropská vězeňská pravidla* (následně EVP) - Doporučení Rec (2006) 2 výboru ministrů členským státům Rady Evropy. EVP jsou přepracovaná verze dokumentu OSN, který byl přijat v roce 1955 - *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni*. Samotná EVP prošla mnoha úpravami a verze z roku 2006 představuje syntézu všech předchozích variant, které reagovaly na různé vězeňské trendy (např. kontrola přenosných nemocí, etické aspekty lékařské péče, nedostatečné financování vězeňství, důraz na obnovení sociálně prospěšného chování odsouzeného atd.)⁶.

Právní normy na české úrovni, které upravují věznění osob, jsou:

- × zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník - stanovuje působnost (časovou, místní) trestních zákonů, určuje základy trestní odpovědnosti, účastníky na trestném činu, okolnosti, které vylučují protiprávnost trestného činu nebo sankce za jednotlivé činy a ve své zvláštní části popisuje jednotlivé skutkové podstaty kriminálních činů;
- × zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) – trestní řád upravuje postup orgánů činných v trestním řízení, aby byly

⁵ VÁLKOVÁ, v: MATOUŠEK, KŘIŠŤAN, 2013, str. 480 - 484

⁶ tamtéž

náležitě zjištěny trestné činy a jejich pachatelé potrestáni podle zákona;

- × zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody – upravuje pobyt ve vězení během výkonu trestu odnětí svobody;

- × zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby – upravuje pobyt ve vazbě;

- × zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě – stanovuje úkony probace a mediace v souvislosti s trestním řízením;

- × zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (§76– 79) – definuje a upravuje podmínky trestní odpovědnosti mládeže za protiprávní činy, ukládání následných opatření a stanovuje postup, rozhodování a výkon soudnictví;

- × zákon České národní rady č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci – stanovuje rozsah výkonu vazby, zabezpečovací detence a VTOS, rozsah ochrany pořádku a bezpečnosti při výkonu dalších orgánů činných v oblasti trestního řízení;

- × vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody – konkrétnější úprava VTOS, práva a povinnosti odsouzených, postavení příslušníků a občanských pracovníků VS;

- × vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby - konkrétnější úprava výkonu vazby, práva a povinnosti odsouzených, postavení příslušníků a občanských pracovníků Vězeňské služby.

Trestné činy se dělí na přečiny a zločiny. Přečiny zahrnují všechny nedbalostní trestné činy a z úmyslných trestných činů ty, na které trestní zákon reaguje uložením trestu odnětí svobody s horní hranicí sazby do pěti

let. Zločiny jsou ty trestné činy, které podle zákona již nejsou klasifikovány jako přečiny a za zvlášť závažný zločin se považuje takový, na který stanovuje trestní zákon trest odnětí svobody s horní hranicí nejméně deset let⁷. Trestem odnětí svobody se rozumí nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení s dohledem⁸.

1.1.2 Vazba a výkon trestu odnětí svobody

Pokud je zahájeno trestní stíhání proti tomu, kdo je podezřelý ze spáchání trestného činu, stává se z podezřelého obviněný. Teprve po zahájení trestního stíhání lze proti obviněnému použít prostředky určené trestním řádem (zákonem č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, nadále jen „trestní řád“)⁹. Jedním z těchto prostředků je vazba, která má společné znaky s výkonem trestu odnětí svobody, ale oproti VTOS nepředstavuje důsledek prokázané viny – jedná se o zajištění obviněného pro účely trestního řízení. Orgánem zajišťující výkon vazby je Vězeňská služba České republiky¹⁰.

Podle § 67 trestního řádu do vazby smí být vzata osoba jen tehdy, pokud hrozí důvodná obava, že:

a) uprchne, bude se skrývat, aby se vyhnul/a trestnímu stíhání nebo trestu (zejména pokud nejde hned zjistit totožnost, osoba nemá stálé bydliště nebo mu/jí hrozí vysoký trest);

b) bude ovlivňovat dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak narušovat objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání;

⁷ § 14 zákona č. 40/2009, trestního zákoníku

⁸ § 52, odst. 2 trestního zákoníku

⁹ § 32 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

¹⁰ § 3 zákona č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby

c) osoba se vrátí k opakování trestní činnosti, pro kterou je stíhána, dokončí trestný čin, o který se pokusila nebo vykoná trestný čin, kterým hrozila.

Na osobu, proti které se vede trestní řízení, nelze pohlížet jako na vinnou, dokud není pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu vina vyslovena¹¹. Po nařízení hlavního líčení se obviněný mění na obžalovaného, a pokud je nad obžalovaným vydán pravomocný rozsudek, který nabyl právní moci, stává se odsouzeným¹².

Výkon trestu odnětí svobody se řídí zákonem 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. Podle § 1 odst. 2 je účelem VTOS působit prostředky stanovenými v zákoně na odsouzené tak, aby bylo sníženo riziko recidivy, aby vedli po propuštění soběstačný život, aby byla společnost před pachateli ochráněna a aby se pachatelé nadále vyvarovali páčání kriminální činnosti. Podle druhého paragrafu může být VTOS vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost odsouzeného; Sochůrek upozorňuje, že VTOS je v České republice prováděn v souladu s Listinou základních práv a svobod společně s doporučeními Rady Evropy v oblastech zacházení s vězňenými osobami¹³. Způsob výkonu trestu by měl omezovat škodlivé účinky, které na odsouzeného může uvěznění mít, ale zároveň nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. Během výkonu trestu musí být s odsouzenými jednáno v souladu se zachováním jejich zdraví. Pokud to umožňuje doba výkonu trestu, měly by se podporovat

¹¹ § 2 trestního řádu

¹² § 12, odst. 8 a 9 trestního řádu

¹³ SOCHŮREK, 2008, str. 36

postoje a dovednosti, které po propuštění odsouzenému umožní resocializaci a vedení soběstačného života v souladu s právním řádem¹⁴.

1.1.3 Vězeňská služba

Orgánem zajišťujícím výkon trestu, střežení a dozor nad odsouzenými, je Vězeňská služba České republiky (dále jen VS). Ta je oprávněna vydávat pokyny, příkazy a omezení stanovená zvláštním zákonem (Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky, dále jen zvláštní zákon). Zvláštní zákon stanovuje povinnosti a práva příslušníka VS a vymezuje rámec jejich činnosti. Kromě příslušníků VS jsou oprávnění vydávat pokyny a příkazy stanovené zvláštním zákonem i zaměstnanci VS¹⁵.

Vězeňská služba ČR v rámci své činnosti plní mimo jiné následující úkoly: spravování a střežení věznic a vazebních věznic; dohlížení na dodržování podmínek výkonu vazby a VTOS stanovených zákonem; eskortování a předvádění obviněných a odsouzených; prostřednictvím programů zacházení soustavné působení na vězněné osoby; vytváření podmínek pro pracovní a jinou účelnou činnost vězněných osob a vytváření podmínek pro jejich zaměstnávání; vedení evidence osob ve vazbě a VTOS na území České republiky a mnoho dalších; z hlediska rozsahu a tématu práce by byl úplný výčet nadbytečný, odkazují tedy případné zájemce na příslušnou literaturu¹⁶.

1.1.4 Diferenciace věznic

Místo výkonu trestu je ve věznici nebo zvláštním oddělení vazební věznice. Věznice se dělí na ty s ostrahou a zvýšenou ostrahou. Věznice s ostrahou

¹⁴ § 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

¹⁵ Zaměstnancem Vězeňské služby se pro účely tohoto zákona rozumí jak zaměstnanec České republiky zařazený k výkonu práce ve Vězeňské službě, tak příslušník Vězeňské služby – viz zákon 169/1999, §3, odst. 4.

¹⁶ § 2 zákona č. 555/1992 Sb., zákon České národní rady o Vězeňské a justiční strážci ČR

může mít oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. Oddělení se dále člení na jednotlivé oddíly. O umístění dospělých odsouzených na jednotlivá oddělení rozhodují ředitelé věznic¹⁷. Věznice jsou zřizovány ministrem spravedlnosti a spravuje je Vězeňská služba¹⁸. Odsouzení se umisťují podle vnitřní diferenciaci na základě typu zabezpečení a dále dle rozdílných skupin vězňených osob; muži odděleně od žen, ženy, které mají během VTOS u sebe své dítě, odsouzení s infekčním onemocněním, ti, u kterých je podezření na infekci a dále:

- a) mladiství od dospělých
- b) recidivisté od prvopachatelů
- c) ti, co jsou odsouzeni za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti
- d) trvale pracovně nezařaditelní
- e) osoby s duševními poruchami či s poruchami chování
- f) osoby s uloženým ochranným léčením a zabezpečovací detencí a
- g) velmi nebezpeční podle § 72a¹⁹.

Zákon č. 169/1999 Sb. dále stanovuje práva odsouzených, způsoby zacházení s odsouzenými, odlišnosti výkonu trestu podle skupin odsouzených, propuštění z výkonu trestu a projednává společná, přechodná a závěrečná ustanovení.

1.1.5 Programy zacházení

Během výkonu trestu má odsouzený člověk povinnost respektovat vnitřní řád věznice, který stanovuje okruh a obsah činností, jež jsou pro skupiny

¹⁷ § 8, odst. 12a a 12b zákona č. 169/1999 Sb.

¹⁸ § 5 zákona č. 169/1999 Sb.

¹⁹ § 7 stejného zákona

odsouzených povinné nebo dobrovolné. Program zacházení se skládá z konkrétních činností, které má během výkonu trestu odsouzený absolvovat, a je stanoven pro každého odsouzeného, jehož výše trestu přesahuje 3 měsíce. Individuální programy se vyhotovují na základě komplexní zprávy o odsouzeném a jsou do něj zahrnuty výsledky psychologického, sociálního, lékařského a pedagogického vyšetření, která předtím odsouzený absolvoval. Také se vychází z délky trestu, osobnosti odsouzeného a příčin jím páchané kriminální činnosti. Součástí programu je určení způsobu zaměstnání, účast na pracovní terapii, doplňkovém vzdělání nebo jiné rozvíjející činnosti, která podporuje předpoklady pro schopnost vedení soběstačného života po propuštění²⁰. Podle hodnocení plnění programu zacházení se také vyhodnocuje, zda je možné odsouzené zařadit do práce mimo areál věznice nebo zda se odsouzený bude moci účastnit tzv. extramurálních aktivit (probíhajících vně věznice)²¹.

Od roku 2012 se používá nástroj SARPO (Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených), na základě kterého se program zacházení s odsouzenými tvoří. Nástroj posuzuje pravděpodobnost opětovného selhání odsouzeného, soustředí se na kategorizaci odsouzených podle statických a dynamických rizik, rozlišuje mezi riziky vnitřními (život ve vězení) a vnějšími (život ve společnosti) a doporučuje vhodné a efektivní intervence²². V příloze č. 1 přikládám zajímavou ilustraci toho, jak je nástroj SARPO strukturován.

Vězeňská služba nabízí různé standardizované programy podle skupiny odsouzených (např. odsouzených za sexuálně motivované, násilné nebo nenásilné trestní činy, odsouzení, kteří se připravují na propuštění z VTOS), a

²⁰ GOJOVÁ, 2009, str. 193

²¹ MATOUŠEK, KŘIŠŤAN, 2013, str. 485

²² DRAHÝ, HŮRKA, PETRAS, 2018, str. 12

programy jsou krátkodobé nebo dlouhodobě zaměřené. V současnosti existuje např. krátkodobý program GREPP, který se soustředí na práci s vinou u pachatelů, u kterých byla kriminální činnost páchána na dětech. Na GREPP navazuje dlouhodobý program GREPP 2, který cílí na snížení recidivy. Pro mladistvé je vytvořen program TP 21 Junior, který cílí na snižování násilí a agresivních projevů v této skupině. Program 3Z (Zastav se, Zamysli se, Změň se) cílí na víckrát trestané a za pomoci kognitivně – behaviorálních praktik napomáhá ke změně myšlení, postojů a jednání spojeného s trestnou činností²³.

Na práci s odsouzenými se podílí široká škála odborných zaměstnanců. Odborné týmy pro práci s vězni jsou složeny ze zaměstnanců VS a jsou složeny z psychologů, speciálních pedagogů, sociálních pracovníků, dozorců a vychovatelů s odpovídající speciální odbornou přípravou²⁴. Dohromady spolupracují jako odborné komise např. při rozhodování o umístění na některé z oddělení věznice²⁵, zároveň ale mohou s vězni pracovat i individuálně. Já se nadále budu věnovat sociálním pracovníkům spolupracujícím s lidmi ve vězení.

1.2 Sociální práce s lidmi ve výkonu trestu odnětí svobody

Ač se později zaměřím na specifickou skupinu odsouzených (matky ve výkonu trestu), domnívám se, že specifika této podskupiny vychází ze společných, navzájem se překrývajících potřeb, proto nejprve představím sociální práci s lidmi páchajícími trestní činností obecně.

²³ VÁLKOVÁ, v: MATOUŠEK, KŘIŠŤAN, 2013, str. 483

²⁴ Vyhláška č. 345/1999 Sb. Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, § 2, odst. 2

²⁵ § 12b zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

Sociální práce s lidmi páchajícími trestní činností probíhá na více úrovních podle formy trestu pro odsouzeného. Probíhá jak během výkonu trestu odnětí svobody, tak i v případě, kdy došlo k uložení alternativního trestu. Podle Hendrycha je nejsložitější oblastí přímá sociální práce s klienty, kteří byli odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody²⁶.

1.2.1 Specifická východiska práce vězeňského sociálního pracovníka

Hlavním cílem sociálního pracovníka ve vězení je podle Matouška příprava přechodu odsouzených na návrat do společenského života po jejich propuštění a posílení soběstačného fungování v souladu se zákonem²⁷. Pracovní prostředí ve věznici je specifické a má své komplikace – odsouzení muži a ženy řeší své osobní problémy, potíže ve vztazích s blízkými, v práci či co se týče ekonomické situace. To vše ve stresujícím prostředí věznice, ve kterém mají jen minimum soukromí a mohou čelit patologickým jevům vězeňské subkultury. Klienti mohou sociálního pracovníka vnímat jako součást represivního systému, který způsobil jejich aktuální nepříznivou situaci, což může ztěžovat spolupráci. Spolupráci s ním si nemohli vybrat a na základě svého předchozího setkání se systémem nemusí sociálního pracovníka vnímat jako někoho, komu by mohli důvěřovat a řešit s ním své problémy. Sociální pracovník bude pravděpodobně pracovat s klientem recidivistou, člověkem závislým na užívání návykových látek nebo duševně nemocným²⁸.

Hanzelová zdůrazňuje ztíženou výchozí pozici pracovníka; pokud je spolupráce nařízena třetí stranou (např. soudem) a nevychází z přání klienta, sociální pracovník bude navazovat spolupráci s tzv. nedobrovolnými klienty,

²⁶ LUKÁŠ a kol., 2018, str. 9

²⁷ MATOUŠEK, v: BAJCURA, 2020, str. 41

²⁸ tamtéž, str. 42

kterí zpravidla sami od sebe nejsou ochotní být aktivním činitelem v resocializačním procesu a vyvíjet úsilí při řešení problémů. Podle Hanzelové je dalším častým jevem jen povrchní motivace, kdy si ji odsouzení nezvnitřní a chtějí procesem VTOS projít bez větších komplikací, přičemž spolupráci se sociálním pracovníkem považují za nutnou součást tohoto procesu – laicky řečeno si to chtějí odbýt. Právě podpora zvnitřnění (internalizace) motivace řešení svých problémů a ochota na sobě pracovat jsou klíčové pro úspěšnou resocializaci. Pokud k tomuto vnitřnímu přerodu nedojde, obvykle nastává po uplynutí výkonu trestu recidiva. V ČR je míra recidivy 70%²⁹, což značí, že trestní systém ČR zatím není z hlediska resocializace bývalých pachatelů efektivní.

1.2.2 Požadavky na sociálního pracovníka

Základním požadavkem je podle Matouška formální kvalifikace a odborná způsobilost podle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách (§110). Pro práci ve věznici je nutné absolvování nástupního kurzu a během výkonu práce absolvování odborných školení. Pracovník by se měl orientovat v příslušné legislativě a nařízeních jednak Generálního ředitelství VS ČR, jednak jednotlivých ředitelů věznic. Z jazykové vybavenosti se požaduje alespoň částečná znalost jednoho světového jazyka. Dalšími znalostními předpoklady jsou dluhová, pracovní a bytová problematika a podmínky pro přiznání sociálních dávek. Pro efektivní vykonávání sociální práce Matoušek zmiňuje i celkovou atmosféru ve věznici – vůči vězňům by mělo být přistupováno a priori pozitivně, sociální pracovník by měl důvěřovat svým nadřízeným, měl by být adekvátně finančně ohodnocen a absolvovat pravidelně supervizi.

²⁹ HANZELOVÁ, 2018 [cit. 22-02-2021]

Zmiňuje i pěstování profesní identity členstvím v odpovídajících profesních sdruženích³⁰.

Specifické výzvy spojené s prostředím věznice si od sociálního pracovníka žádají znalosti z oblasti psychologie, krizové intervence a mediace. Mezi osobnostní předpoklady řadí Hanzelová empatii, přijímání odsouzeného i s jeho zápornými stránkami, individuální přístup a flexibilitu v pevně strukturovaném vězeňském systému. Zároveň upozorňuje na nutnost vyzrálé osobnosti pracovníka, aby byl schopen rozpoznat manipulativní tendence klienta nebo jejich rodin a reagovat na ně³¹.

1.2.3 Náplň práce sociálního pracovníka ve vězení

Podle Hanzelové musí být sociální pracovník pro úspěšnou spolupráci s odsouzeným schopen porozumět problematickému chování v jeho sociálním kontextu, aby na ně mohl adekvátně reagovat. Do pracovní činnosti sociálního pracovníka spadá například poskytnutí odborného sociálního poradenství jednotlivcům, krizová pomoc či sociální rehabilitace. Ve věznicích s vazebním oddělením, kde chybí profesionální psycholog, ho zastoupí právě sociální pracovník a vyhodnotí riziko sebevraždy. V případě nutnosti stanovuje opatření, jak sebevraždě zabránit. V rámci sociální rehabilitace mapuje příčiny a důsledky trestní činnosti odsouzeného a aplikuje takovou vzdělávací či speciálně výchovnou aktivitu, která tyto skutečnosti reflektuje a pomůže jednotlivci ke kýženému návratu do společenského života. Tyto aktivity jsou nejčastěji poradenství: sociálně právní, dluhové, pracovní během hledání zaměstnání a další podle individuálních potřeb³².

³⁰ MATOUŠEK, v: BAJCURA, 2020, str. 41

³¹ HANZELOVÁ, 2018 [online, cit. 14-03-2021]

³² tamtéž

Spolupracuje a vyhodnocuje spolupráci s dalšími orgány a úřady – Probační a mediační službou ČR, úřady práce, soudy, obecními úřady, sociální správou pro vyřizování důchodu či nejrůznějšími nestátními neziskovými organizacemi, které s vězňými spolupracují po jejich propuštění. Hanzelová dále zmiňuje i předkládání odborných stanovisek ohledně rozhodnutí o vnitřním chodu věznice, jako je například přerušování trestu či přesouvání odsouzeného do jiných, specializovaných oddílů. Při práci s matkou, která je vězněna se svým dítětem spolupracuje s Orgánem sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) za účelem pravidelného sledování dětského vývoje. Zprostředkovává také kontakt s rodinami odsouzených a pomáhá řešit jejich sociální problémy. Pokud je to nutné, vyřizuje obstarání dokladu totožnosti nebo průkaz pojištěnce. Spolurozhoduje o zařazení odsouzených k pracovní rekvalifikaci, dalšímu vzdělávání či do práce³³.

Specifickým tématem objevujícím se při práci s osobami ve VTOS je zadluženost. S tímto neblahým fenoménem se potýká většina vězňů osob – v roce 2018 přiznalo nějakou formu finančního závazku téměř 90 % vězňů osob³⁴. Část dluhů vznikla přímo na základě trestné činnosti, kdy se jedná např. o náhradu škody nebo náklady na trestní řízení. Zadluženost souvisí s obecně nízkou finanční gramotností a úrovní vzdělání a jako taková je jednou z hlavních překážek při návratu odsouzené osoby zpět na svobodu. V důsledku svého věznění mají dlužníci omezený přístup ke kvalitním zdrojům a komunikaci s dalšími subjekty, jako jsou věřitelé nebo exekutoři³⁵.

³³ HANZELOVÁ, 2018 [online, cit. 22-02-2021]

³⁴ DRAHÝ, HŮRKA, PETRAS, 2018, str. 68

³⁵ Dluhová problematika ve výkonu trestu - Portál justice. [online - cit. 10.04.2021]

1.2.4 Legislativní rámec sociální práce ve vězení

Pospíšil uvádí jako výchozí právní rámec pro práci sociálního pracovníka ve vězení zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody³⁶. Podle tohoto zákona sociální pracovník zajišťuje odsouzenému právo na poskytování sociálního poradenství, pomoci a podpory v rozsahu stanoveném zákonem upravujícím poskytování sociálních služeb³⁷ (108/2006 Sb., o sociálních službách). Dalším předpisem je vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou Ministerstvo spravedlnosti vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, a vyhláška č. 109/1994 Sb. Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu vazby a která upravuje poskytování sociálních služeb ve věznici.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách se přímo práci s odsouzenými lidmi nevěnuje, ale vymezuje výše stanovenou činnost sociálního poradenství, pomoci a podpory; sociální poradenství zahrnuje základní a odbornou část³⁸. Odborné poradenství se věnuje práci s osobami, jejichž způsob života může vyústit v konflikt se společností, práce s pachateli trestné činnosti sem tedy z logiky věci spadá. Odborné poradenství zahrnuje zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, různé sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování svých práv, zájmů a při vyřizování osobních záležitostí³⁹.

1.3 Postpenitenciární péče

Postpenitenciární péčí je označována následná pomoc a podpora lidem, kteří se navracejí do společnosti po ukončení výkonu trestu. Klientům je poskytována pomoc při hledání práce a ubytování, finanční podpora a

³⁶ LUKÁŠ a kol., 2018, str. 6

³⁷ § 16, odst. 10 zákona č. 169/1999 Sb.

³⁸ § 37 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

³⁹ tamtéž

sociálně-právní poradenství. Cílem postpenitenciární péče je prevence recidivy trestné činnosti a podpora klienta v sociální reintegraci. K tomu Matoušek stanovuje dvě podmínky úspěšné resocializace odsouzeného – první z nich je udržení vazeb na blízké okolí odsouzeného, které nesdílí a nepodporuje sklon ke kriminální činnosti, a druhou je pracovní uplatnění, ve kterém se odsouzený jedinec může vnímat jako hodnotný člen společnosti⁴⁰. Obě podmínky spadají do činnosti sociálního pracovníka. Za tímto účelem spolupracuje s institucemi, které klienta na cestě za znovuzácleněním do společnosti doprovází, jako například azylové domy nebo úřady práce⁴¹. Nezastupitelnou roli postpenitenciární péče představuje Probační a mediační služba a sociální kurátoři.

1.3.1 Probační a mediační služba

Práce probačního úředníka vychází ze zákona č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě. Podle 2. paragrafu tohoto zákona vykonává probační úředník dohled nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným; kontroluje výkon alternativního trestu (tedy takového, který není spojen s odnětím svobody) a také kontroluje omezení a povinnosti, které jsou odsouzenému člověku uloženy. Sleduje chování svých klientů a poskytuje klientům individuální podporu k vedení řádného života. Cílem je dojít k obnově narušených společenských a právních vztahů, přispívat k prevenci kriminality, minimalizaci rizik spojených s recidivou, řešení konfliktů, které souvisí s trestnou činností a na neposledním místě pečovat o oběti trestné činnosti⁴². V rámci PMS se pracovník s klientem snaží dosáhnout stavu desistence⁴³. Procesu napomáhají 3 klíčové předpoklady; osobní angažovaný kontakt pracovníka PMS s pachatelem kriminální činnosti, vhodné ukládání

⁴⁰ BAJCURA, 2020, str. 42

⁴¹ tamtéž, str. 214

⁴² MATOUŠEK, KŘIŠŤAN, 2013, str. 283

⁴³ Desistence = reintegrace do společnosti a dlouhodobý odklon od páchaní trestné činnosti

alternativních trestů a efektivní reakce v případě porušení podmínek výkonu alternativního trestu⁴⁴.

Mediační služba spočívá v zprostředkování mimosoudního urovnání konfliktního stavu způsobeného trestnou činností odsouzeného mezi obviněným a poškozeným. Mediaci může probíhat jen v případě souhlasu obviněné i poškozené strany⁴⁵.

1.3.2 Sociální kurátor

Sociální kurátoři jsou zaměstnanci městských nebo obecních úřadů a v rámci sociální práce zastupují specifické postavení. Obecně se dá říct, že sociální kurátoři vyhledávají a doprovázejí klienty, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením – škála jejich klientů je tedy rozmanitá, od lidí bez domova, po mládež nebo osoby zneužívající drogy až po osoby po výkonu trestu. Jejich práce by neměla být klasického administrativního charakteru; pracovní náplň sociálního kurátora je především charakteru terciární prevence před sociálně patologickými jevy. Spolupráce s klienty je založena na neautoritativním přístupu, začátek, průběh i ukončení spolupráce záleží na rozhodnutí klientů. Při práci užívá sociální kurátor metody terénní sociální práce, depistáže, odborného poradenství a případové práce, krizové intervence, rozhovoru⁴⁶. Mezi činnosti sociálního kurátora patří např.:

- × poskytování informací potřebných k řešení či zmírnění klientovy nepříznivé situace (např. možnost ubytování, způsob obstarání osobních dokladů; možnost výběru vhodných sociálních služeb nebo sociálních dávek či dalších zdrojů pomoci);

⁴⁴ Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025, str. 4

⁴⁵ §2, odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

⁴⁶ DAVIDOVÁ, 2010, str. 7

- × poskytování informací o základních právech a povinnostech uživatele případných sociálních služeb;
- × poskytování informací o možnostech podpory ze strany členů rodiny v případech, kdy se rodiny spolupodílí na péči o klienta;
- × sociálně – terapeutická činnost (např. nácvik sociálních kompetencí, pomoc při obnovování vztahů s okolím), poradenství v oblastech psychologie či práva;
- × pomoc při uplatňování práv či obstarávání osobních záležitostí (např. doprovod klientů na úřady, jednání se zaměstnavatelem klienta, komunikace s referenty jednotlivých úřadů);
- × poskytování základního a odborného sociálního poradenství⁴⁷.

Spolupráce s kurátorem by klienta po výkonu trestu měla podpořit v dlouhodobé reintegraci do společnosti, i díky spolupráci s dalšími zainteresovanými subjekty⁴⁸. Práce sociálního kurátora je rámována především následujícími právními předpisy:

- × zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách;
- × zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu;
- × zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

1.3.3 Kontinuální sociální péče

Důležitou formou sociální práce ve vězeňství je tzv. kontinuální sociální práce. Jejím cílem je snížit pravděpodobnost recidivy díky včasnému řešení problémů odsouzeného; ve spolupráci s odbornými pracovníky věznice a

⁴⁷ tamtéž, str. 14 - 21

⁴⁸ MATOUŠEK, KŘIŠŤAN, 2013, str. 485

ideálně rodiny odsouzeného mu připravit vhodné a podporující podmínky pro pozdější pobyt na svobodě⁴⁹.

Koncept kontinuální sociální péče spočívá v doprovázení klienta ve všech fázích trestního řízení a vytvoření takového socio – terapeutického vztahu, který mu umožní vytvořit si nebo upevnit pozitivní sociální vazby na své okolí, aby se předešlo sociální izolaci odsouzeného. V rámci kontinuální sociální péče je kladen velký důraz na spolupráci s rodinou klienta a také na spolupráci mezi pracovníky věznic a sociálními kurátory, kteří budou s odsouzeným člověkem hlouběji spolupracovat po ukončení jeho výkonu trestu. Specifičnost kontinuální sociální péče spočívá v hlubší spolupráci zaměstnanců věznic a sociálními kurátory; v případě, že VS do vazby převezme mladistvého, předá o této skutečnosti informaci příslušnému sociálnímu kurátorovi. V případě převzetí do vazby dospělého může o této skutečnosti VS informovat jen na základě žádosti obviněného. Sociální kurátor tak může s obviněným navázat spolupráci mnohem dříve, než před jeho následným propuštěním na svobodu po případném výkonu trestu. Právě na podnět sociálních kurátorů byl v 90. letech minulého století koncept kontinuální sociální péče vytvořen. Přínosy kontinuální sociální péče jsou např. usnadnění návratu jedince do společnosti, minimalizace recidivy, zefektivnění využití nákladů, který byly vynaloženy na trestní řízení nebo posílení motivace klienta k integraci do společnosti⁵⁰.

1.4 Současná situace

Počty vězňů se v České republice drží v posledních letech na podobné úrovni okolo 20 000 vězněných osob. K největšímu poklesu v posledním

⁴⁹ LUKÁŠ a kol., 2018, str. 15

⁵⁰ ČERNÍKOVÁ, 2008, str. 214 - 218

desetiletí došlo v r. 2016, ale poté se počet opět stabilizoval (příloha č. 2). Podle Statistické ročenky Vězeňské služby z roku 2019 bylo v České republice celkem 21 048 vězněných osob. Z toho 1798 obviněných⁵¹, 19 155⁵² odsouzených a celkem 95 chovanců v detenčním ústavu⁵³, celkově 19 302 mužů a 1746 žen⁵⁴. Podrobněji viz příloha č. 3.

Co se týče vzdělanosti vězňů, největší zastoupení mají osoby s ukončeným základním vzděláním (téměř 46 %) a na druhém místě jsou osoby, které dosáhly vyučení bez maturity (přibližně 35 %). Ve čtvrté příloze pro zajímavost předkládám četnost vybraných trestných činů v tehdy aktuálně vykonávaných VTOS. V České republice je celkem 10 vazebních věznic, 25 věznic a 2 ústavy pro výkon zabezpečovací detence⁵⁵. Jejich rozložení příkládám v příloze č. 5.

V roce 2018 byla vypracována deskriptivní studie za pomoci nástroje SARPO, která vyhodnocuje základní charakteristiky odsouzených. Pro zajímavost příkládám, jaká byla skladba odsouzených v České republice z pohledu socioekonomických faktorů (následující výčet není úplný, pro plný přehled odkazují na příslušnou literaturu):

- × 59,9 % odsouzených bylo poprvé odsouzeno ve věku mezi 15 – 20 lety;

⁵¹ 1657 mužů, 141 žen

⁵² 17560 mužů, 1595 žen

⁵³ 85 mužů, 10 žen

⁵⁴ Generální ředitelství zároveň pravidelně v rámci informačního servisu zveřejňuje tzv. „Rychlá fakta“ - aktualizované počty k nejnovějšímu datu: k 9.4. 2021 bylo uvězněných 17305 mužů a 1543 žen. Jelikož se však tato čísla rychle mění, pro přehlednost se držím údajů z nejnověji vydané Statistické ročenky VS. Oproti uvedenému počtu odsouzených z roku 2019 je zřetelný pokles počtů odsouzených mužů i žen. Celkový počet vězněných osob se však výrazně neliší od dlouhodobého průměru.

⁵⁵ Organizační jednotky – Generální ředitelství. Vězeňská služba České republiky [online - cit. 09.04.2021]

× nejčastějším trestným činem byla krádež (přibližně každý 3. trestný čin – tabulku s rozložením trestné činnosti z roku 2018 přikládám v příloze č. 6);

× vedle nepodmíněných trestů se společně nejčastěji ukládají další tresty jako např. zákaz činnosti, především pak zákaz řízení motorových vozidel, propadnutí věci a u cizinců i trest vyhoštění;

× selhal skoro každý třetí odsouzený, který byl v minulosti podmíněně propuštěn a téměř každý druhý odsouzený, který byl v minulosti podmíněně odsouzen;

× 59,7 % má nestabilní nebo žádné bydlení;

× 44,7 % má za adresu trvalého pobytu uvedenou úřední adresu (adresu sídla ohlašovny);

× 26,4 % osob nemá žádnou zkušenost s legálním zaměstnáním;

× 44,7 % zažilo dlouhodobou nezaměstnanost (6 měsíců kontinuálně v posledních 3 letech před aktuálním výkonem trestu);

× 89,4 % odsouzených přiznává nějakou formu finančních závazků, z toho 73,2 % odsouzených uvádí dluhy, které jsou nad rámec jejich možností plnit je nebo je dokonce odmítají plnit z principu;

× 49 % odsouzených má základní nebo nedokončené vzdělání;

× každý druhý odsouzený je rodičem (52,2 %), z tohoto počtu 79,3 % odsouzených rodičů nemá dítě ve své péči;

× mimo rodinné prostředí někdy v průběhu svého dětství pobývala téměř polovina (46,9 %) odsouzených (z toho 11,3 % ve výchovných ústavech, 10,6 % ve věznicích a 7,5 % v diagnostických ústavech);

× 37 % nějakou část dětství trávil v závadové vrstevnické skupině;

- × u 30,8 % byla kriminální zátěž v rodinném prostředí hodnocena jako závažná;
- × 15,5 % odsouzených má problémy související s užíváním alkoholu a 43,6 % má problémy s užíváním nealkoholových drog, jejichž užívání a samotnou drogovou závislost se podle odborné literatury považuje za jeden z nejsilnějších kriminogenních faktorů s nejvyšším negativním dopadem na následnou desistenci;
- × 6,8 % odsouzených se někdy v životě sebezpoškodilo, z nich 44,7 % opakovaně;
- × 8,5 % mělo někdy v minulosti suicidální tendence, z nich přibližně třetina opakovaně⁵⁶.

Znalost cílové skupiny, se kterou odborní pracovníci ve vězení pracují, je jedním z hlavních předpokladů pro úspěšné zacházení a tím snižování pravděpodobnosti výskytu recidivy. Ze statistiky vyplývá, že velká část lidí páchající kriminální činností pochází z poměrů, ve kterých zažívají problémy s bydlením i financemi, zneužíváním návykových látek a udržením zaměstnání. Zároveň je nadpoloviční většina rodiči. K problematice rodičovství za mřížemi se dostanu v následující části mé práce.

Shrnutí

V této kapitole jsem čtenáře provedla stručným úvodem do penologie, sankcemi spojenými s odnětím svobody a subjekty, které spolupracují s lidmi ve výkonu trestu. Popsala jsem základní okruh činnosti sociálního pracovníka ve vězení, legislativu s touto oblastí spojenou a instituce spolupracující s lidmi po jejich propuštění. Ke konci kapitoly jsem načrtla stručný přehled o

⁵⁶ DRAHÝ, HŮRKA, PETRAS, 2018, str. 137 - 140

současné situaci vězňených osob, jejich počty a skladbu na základě socioekonomických faktorů.

Domnívám se, že tato kapitola poskytne čtenáři pevnější základy při četbě následující části, ve které se budu věnovat specifické skupině odsouzených – matkám; jak těm, které mají při VTOS své dítě u sebe, tak i druhé skupině, jež je od svých dětí kvůli svému trestu oddělena.

2 Sociální práce s matkami ve vězení

V minulé kapitole jsem se věnovala sociální práci ve věznici obecně. Domnívám se, že nezávisle na specifické skupině odsouzených řeší sociální pracovník určitou škálu oblastí, které mají jednotlivé podskupiny společné. Nyní se dostávám k zvláštní skupině klientek – odsouzených žen - matek, jejichž potřeby jsou propojené s potřebami jejich dětí. V této kapitole popíšu specifika výkonu trestu žen a následně přímo odsouzených matek. Výzkumy ukazují, že právě role matky je pro ženy velkou motivací pro návrat do řádného společenského života a oddělení od jejich dětí je pro ženy zároveň jedním z nejtěžších aspektů výkonu trestu. V případě oddělení matky od dětí zde sociální pracovník funguje jako zprostředkovatel kontaktu a jeho role je tedy zásadní.

2.1 Specifika výkonu trestu odnětí u žen

VTOS u žen se liší např. materiálními podmínkami věznice (vybavení cel) nebo způsobem oblékání odsouzených. V porovnání s muži mají ženy lepší hygienické podmínky; díky menstruačnímu cyklu mají nárok na denní sprchu⁵⁷. Muži se smí sprchovat jen 2x týdně, častěji pouze pokud to vyžaduje jejich pracovní zařazení⁵⁸. Na rozdíl od mužských vězňů mohou ženy zpravidla nosit své osobní spodní prádlo a také mají v prostorech věznice možnost praní prádla⁵⁹.

Rozdíly nemateriální, jako například v programech zacházení, nejsou moc akcentované z důvodu nepříliš velkého rozlišování mezi odsouzenými muži a ženami obecně. Odsouzené ženy jsou obecně méně nebezpečné, což by po zohlednění mohlo znamenat přizpůsobení daných omezení v oblastech

⁵⁷ § 89, odst. 2 vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

⁵⁸ § 21, odst. 2 tamtéž

⁵⁹ § 89, odst. 2 tamtéž

zaměstnávání, při eskortách či možnostech opouštění věznic. Pro ženy by měly být vytvořené takové programy, které jim pomohou rozvíjet dovednosti v oblastech, kterými se ženy reálně budou po propuštění zabývat; zaměření programů např. směrem na rodinu a rozvoj kontaktu s dětmi nebo na práci s oběťmi domácího násilí⁶⁰.

2.1.1 Evropská perspektiva

Již v roce 1995 Rada Evropy doporučila snižovat tresty formou uvěznění, přesto číslo uvězněných žen - matek v mnoha evropských státech stále roste⁶¹. Podle statistiky WHO z roku 2009 je většina žen odsouzena za nenásilné trestné činy, jako jsou krádeže nebo prodej drog – nejsou tedy stejnou hrozbou pro společnost jako ženy odsouzené za násilné trestné činy. Ženy zároveň tvoří v Evropě obvykle pouhých 2 - 9% celkové vězeňské populace, přičemž toto číslo se neustále zvyšuje⁶². V České republice k roku 2019 tvořily ženy 9 % z celkové vězeňské populace.

Mnoho uvězněných žen jsou matky, z toho ve většině buď primární pečující osoby, nebo matky samoživitelky, což znamená, že jen v Evropě se to týká přibližně 10 000 dětí do dvou let věku. Ve většině evropských zemí mohou být děti s matkami ve vězení, většinou do 3 let věku. Oproti vězňům-mužům častěji páchají sebevraždy a také častěji zažily fyzické nebo sexuální násilí před svým uvězněním⁶³.

Raikes ve svém výzkumu zaměřujícím se na matky ve vězení konstatuje, že ženy ve vězení často pociťují ze strany justice minimální uznání významu jejich rodičovské role. Velmi často pociťují stres kvůli separaci od potomků,

⁶⁰ Koncepce vězeňství, str. 45

⁶¹ VIS, 2000 [online – cit. 13.02.2021]

⁶² ENGGIST a kol., 2014, str. 159 - 163

⁶³ tamtéž

se kterým jsou spojené i pocity viny. Tyto aspekty jsou také primární příčinou sebevražd, sebepoškození a násilí vůči dalším vězňům⁶⁴.

2.2 Sociální práce s odsouzenými ženami

Kaštanová na základě své práce ve Věznici a ÚVZD Opava uvádí, že práce s ženami jako matkami je jedno z nejobsáhlejších témat, kterými se liší od práce s odsouzenými muži. Pokud ženy své dítě nemají u sebe, řeší svou rodičovskou pozici a udržování vztahu na dálku. Kaštanová zmiňuje negativní dopad, jaký má uvěznění rodiče na jiné členy rodiny a zejména na děti. Tomu budu věnovat celou následující kapitolu, proto zde toto téma nebude teď obšírně rozvádět. Negativnímu dopadu se podle Kaštanové snaží ve věznici předejít zprostředkováním kontaktů mezi matkami a jejich dětmi. Pokud nebrání důvody jako např. předešlé zneužívání dítěte, fyzický kontakt je prospěšný pro obě strany pro navázání, udržení nebo obnovení vztahu a pro matky je zároveň jednou z nejsilnějších motivací k snaze o reintegraci do společenského života⁶⁵.

Kontakty mezi matkou a dětmi mohou být písemné i telefonické formy. Osobní kontakt je podle Kaštanové nejsilnějším prostředkem pro udržení pozitivních vztahů, může být ale zkomplikován. Nejčastější obtíží je velká vzdálenost věznice od bydliště dítěte, nedostatek financí na cestovné, strach, neochota nebo špatný zdravotní stav ze strany pečující osoby (pokud se jedná např. o prarodiče). V takovém případě se lze obrátit na některé neziskové organizace, které mohou dítě do věznice doprovodit (v České republice např. Centrum psychologické pomoci Ostrava, Do náruče, z. s., Rodina u nás, o. s.). Tyto formy návštěv mohou probíhat i mimo stanovenou návštěvní dobu ve

⁶⁴ RAIKES, 2009, str. 2

⁶⁵ LUKÁŠ a kol., 2018, str. 33-34

věznicí, většinou za přítomnosti vězeňského sociálního pracovníka nebo psychologa. Individuální formy návštěv mohou dítě podpořit, když je na tom samo psychicky špatně, rodiče odmítá nebo se neumí vyrovnat s vyvolanou situací⁶⁶. Zajímavým projektem Českého helsinského výboru, z. s.⁶⁷ je zavedení videonávštěv. I díky pandemii koronaviru a technologickému pokroku v dnešní době nepředstavuje podle mého názoru koordinace online setkávání větší problém a dětem i rodičům to pomůže pěstovat vzájemný vztah. Výhodou takových setkávání je menší finanční i časová náročnost, která je spojená s častým cestováním na dlouhou vzdálenost⁶⁸.

2.3 Mezinárodní dokumenty a legislativa

Co se týče legislativy spojené s vězněním žen, inspirací pro tvorbu národních metodik jsou v této oblasti opět dokumenty mezinárodních institucí. Práci s touto specifickou skupinou se okrajově zabývají v minulé kapitole zmíněná *Evropská vězeňská pravidla* (EVP) a dokument OSN *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni* (tzv. Mandelova pravidla), na který poté navazuje dokument *Rezoluce OSN 2010/16* – tzv. *Bangkokská pravidla*.

Světovým trendem v oblasti vězeňství je vyčlenit skupinu odsouzených od majority a přizpůsobit pro ně metody práce. Jelikož ženy představují celosvětově mezi 5 – 10 % z vězeňské populace, nejsou v koncepcích příliš řešenou skupinou. *Bangkokská pravidla* jsou jednou z mála obecně uznávaných mezinárodních dokumentů, které se orientují přímo na práci

⁶⁶ tamtéž

⁶⁷ organizace, která se zaměřuje na prosazování a dodržování lidských práv ve společenském životě, jednou z jejích zájmů je i podpora a prosazování práv dětí vězněných rodičů

⁶⁸ LUKÁŠ a kol., 2018, str. 36-38

s odsouzenými ženami⁶⁹. Proto zde tento dokument OSN představím nyní podrobněji; jak bylo řečeno v předchozí kapitole, orientace v příslušných dokumentech spojených s vězeňstvím je jedním z požadavků při výkonu sociální práce ve vězení.

2.3.1 Rezoluce OSN 2010/16 - Bangkokská pravidla

Rezoluce oproti jiným dokumentům OSN věnujícím se problematice vězeňství jako první nahlíží na specifické potřeby žen. Odkazuje se na *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni*⁷⁰ a *Standardní minimální pravidla pro opatření nespojená s odnětím svobody*⁷¹, která jsou jakožto základní dokumenty týkající se vězeňství či alternativních trestů obecně akceptovaným vzorem, ze kterého vychází národní metodiky. Starší dokumenty nenahrazuje, pouze upřesňuje specifickou práci s odsouzenými ženami. Zaměřuje se při tom na ženy v perspektivě jejich mateřské role. Pravidla související s péčí o děti se dají aplikovat i na mužské vězně v případech otcovství a péče o děti⁷². Z celého dokumentu zde shrnu pouze body důležité pro mou práci, zvědavé čtenáře odkazuji na celý dokument, který je přístupný online – viz seznam literatury.

Rezoluce zohledňuje zvláštní postavení vězněných žen, které jsou matky; specifické zdravotní a hygienické potřeby žen; výskyt vysoké úrovně viktimizace mezi vězeňkyněmi a s tím spojenou vyšší pravděpodobnost sebepoškození a sebevraždy; stigmatizaci a diskriminaci vězeňkyň a specifické duchovní potřeby odsouzených různých náboženských smýšlení.

⁶⁹ Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 45

⁷⁰ Z roku 1957, v roce 2015 zaktualizovaná a přejmenovaná na *Nelson Mandela Rules (Pravidla Nelsona Mandely)*

⁷¹ Tokijská pravidla - United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures. (The Tokyo Rules).

⁷² Rezoluce 2010/16, str. 9

Vyzývá ke genderově vyvážené a orientované politice a programům ve věznicích, zdůrazňuje vývoj programů před a po propuštění⁷³. Pokud je matka ve vězení společně s dítětem, vězeňští pracovníci by měli mít základní přehled o dětských vývojových potřebách. Matkám s dětmi by měl být přizpůsoben vězeňský režim, stejně tak těhotným ženám i těm, které chtějí své děti kojit. Součástí věznic by mělo být zařízení péče o děti, aby se odsouzené ženy mohly také podílet na chodu věznic⁷⁴.

Těhotným a kojícím ženám by mělo být poskytnuto poradenství ohledně zdravé a vhodné diety, přičemž jsou ženy průběžně monitorovány zdravotnickým personálem. Vzhledem k jejich stavu by měly dostávat vyváženou stravu prospívající matce i dítěti, měly by mít pravidelnou možnost pohybu. Ženy by neměly být odrazovány od kojení svých dětí, pokud k tomu nejsou závažné zdravotní důvody. Do zvláštního programu zacházení by měly být začleněny i ženy, které nedávno porodily dítě, ale nemají ho u sebe. Rozhodnutí, zda bude matka být ve vězení společně se svým dítětem, by mělo být vykonáno na základě nejlepšího zájmu dítěte. Pokud dítě s matkou společně ve vězení je, nikdy s ním nesmí být zacházeno jako s vězněm a matkám by mělo být vycházeno maximálně vstřícně, co se týče možností trávení společného času s dítětem. Specialisté by měli pravidelně monitorovat dětský vývoj a vyhodnocovat naplňování dětských potřeb přiměřeně jejich vývojovému stupni. Prostředí, ve kterém dítě ve vězení vyrůstá, by se mělo maximálně podobat podmínkám vnějšího světa. Separace dítěte od matky by opět měla proběhnout pouze v případě, že to splňuje nejlepší zájem dítěte. Zároveň, pokud je separace nutná, musí proběhnout citlivě a pouze v momentě, kdy je zajištěné další místo jeho

⁷³ JAY, 2017. str. 215-230

⁷⁴ Rezoluce 2010/16, str. 20

pobytu. Po rozdělení matky a dítěte by oběma měl být v maximální míře umožněn společný kontakt, pokud to je pro dítě prospěšné⁷⁵.

2.3.2 Česká legislativa

Na úrovni českého zákonodárství VTOS žen upravuje zákon 169/1999 Sb., kde zmiňuje odsouzené ženy ve spojitosti s péčí o děti; v § 67 – 68 se zabývá VTOS u matek nezletilých dětí, právy dítěte, které má matka během výkonu trestu u sebe, péčí o zdraví dítěte a možnostmi přerušení výkonu trestu u odsouzených žen. Ve vyhlášce č. 345/1999 Sb., jsou stanoveny konkrétnější okolnosti a podmínky pro výkon trestu matek nezletilých dětí, které je mají během výkonu trestu u sebe. Dále stanovuje zvláštní zacházení se ženami, jež se nachází ve „zvláštní situaci“ těhotenství, šestinedělí nebo kojení svých dětí.

2.3.3 Legislativa věznění těhotných žen

V případě trestného řízení u těhotné ženy předseda senátů odloží výkon trestu odnětí svobody do doby jednoho roku po porodu. To platí u ženy, která nebyla odsouzena za zvlášť závažný zločin⁷⁶. Pokud žena spáchala zvlášť závažný zločin, je rozhodnutí o odložení trestu na předsedovi senátu. Ten může stanovit dohled, přiměřená omezení a povinnosti směřující k vedení řádného života. V případě rozhodování předseda vychází z nejlepšího zájmu dotyčného dítěte, přihlíží k osobě odsouzené ženy, k její povaze a závažnosti spáchaného činu a k potřebě ochrany společnosti. Pro rozhodnutí využije zprávu probačního úředníka a orgánu sociálně-právní ochrany dětí⁷⁷.

⁷⁵ Rezoluce 2010/16, str. 21 - 22

⁷⁶ § 322, odst. 3 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu.

⁷⁷ § 322, odst. 2 a 3 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu

2.3.4 Legislativa věznění žen - matek

Matce, která pečuje o dítě do jednoho roku věku, může být také odložen nástup do výkonu trestu, pokud není souzena za zvlášť závažný zločin. V případě matky takto malého dítěte u odložení výkonu trestu platí stejné podmínky jako u těhotné ženy⁷⁸.

Jak už bylo řečeno, po nástupu do VTOS je podle zákona 169/1999 Sb., výkonu trestu odnětí svobody, za určitých podmínek je možné, aby u sebe žena po dobu výkonu trestu měla své dítě. V České republice existuje zatím pouze jeden specializovaný oddíl pro matky s dětmi ve Světlé nad Sázavou. Pro přijetí do specializovaného oddílu musí odsouzená matka splňovat následující předpoklady:

- × před VTOS nebyla omezena v rodičovské odpovědnosti;
- × trest odsouzené matky bude ukončen zpravidla do 3 let věku dítěte včetně;
- × délka trestu matky přesahuje dobu 6 měsíců;
- × před výkonem trestu žena o dítě řádně pečovala a po svém propuštění bude mít možnost se o něj starat nadále
- × vyhovující zdravotní a psychický stav
- × kladné stanovisko klinického psychologa
- × kladné stanovisko Orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD)
- × prokazatelná schopnost finančního zajištění nákladů vzniklých při uspokojování potřeb dítěte po přijetí na specializované oddělení⁷⁹

Před rozhodnutím ředitel komunikuje s příslušným praktickým lékařem a orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zda bude takový postup prospívat

⁷⁸ tamtéž

⁷⁹ Výkon trestu odsouzených matek s dětmi – Věznice Světlá nad [online - cit. 15.03.2021].

dítěti, a současně s tím rozhodne na základě vypracovaného psychologického posudku ženy. Žádost o pobyt s dítětem může žena podat jednou za tři měsíce. Věznice následně během pobytu odsouzené ženy s dítětem ve vězení umožní příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí pravidelně monitorovat vývoj dítěte. Pokud u sebe matka během výkonu trestu dítě má, jejím základním programem zacházení je celodenní péče o dítě⁸⁰.

Povolení pro ženu mít u sebe během výkonu trestu své dítě může zaniknout v následujících případech: negativního posudku ze strany příslušného praktického lékaře, psychologa či orgánu sociálně-právní ochrany dětí, pokud odsouzená neplní program zacházení (v tomto případě nepečuje řádně o dítě), spáchá trestný čin během výkonu trestu, závažným způsobem neplní povinnosti nebo porušuje zákazy stanovené v §28 zákona č. 169/1999 Sb.⁸¹.

Paragraf 67 zákona č. 169/1999 Sb., stanovuje práva dítěte, které je s matkou během jejího výkonu trestu; dítě můžou se souhlasem matky a povolením ředitelství věznice navštěvovat blízké osoby. Na dítě se zároveň přiměřeně vztahuje §20 o poskytování duchovních a sociálních služeb. Dítě má dále nárok na zdravotní služby v rozsahu a za podmínek stanovených zákonem. Pokud dítě není pojištěné, hradí náklady na zdravotní služby matka.

Podle § 68 lze odsouzené ženě, která před svým odsouzením řádně pečovala o své nezletilé dítě či děti, lze po souhlasu příslušného orgánu sociálně – právní ochrany dětí prodloužit dobu návštěvy dítěte až o 10 dnů – po tuto dobu je pak výkon trestu přerušen.

⁸⁰ § 67 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

⁸¹ tamtéž

2.4 Výkon trestu odsouzených matek s dětmi v České republice

Na území České republiky se aktuálně nachází 5 ženských věznic; Věznice Opava, Věznice Světlá nad Sázavou, Věznice Nové Sedlo-objekt Drahonice, Věznice Velké Přílepy a Praha-Řepy, která spadá pod Vazební věznici Praha-Ruzyně⁸².

Jak jsem již průběhu práce zmínila, v České republice se nachází zatím jediný specializovaný oddíl pro VTOS matek nezletilých dětí, kde mohou matky mít své děti do tří let u sebe a během výkonu trestu o něj pečovat. Tento oddíl se nachází Věznici Světlá nad Sázavou a otevřen byl na začátku října 2002. Kapacita je pro 15 matek a dohromady 20 dětí⁸³. Věková hranice, po kterou je pro matku možné mít dítě u sebe, jsou zpravidla tři roky a je stanovena zákonem – výjimečně je možné, aby s matkou bylo dítě až do 5 let věku. Podle stránek věznice vychází zákon z toho, že do tří let si děti neuvědomují, v jakém prostředí se pohybují⁸⁴.

Pokud odsouzená žena všechna kritéria splňuje, ředitel/ka věznice její žádost schválí na dobu určitou a o umístění matky na specializovaný oddíl informuje příslušný OSPOD. Orgán sociálně-právní ochrany dítěte matku s dítětem poté během výkonu jejího trestu pravidelně monitoruje. Na webových stránkách Věznice Světlá nad Sázavou stojí, že obsah a forma zacházení vychází z potřeb dítěte a zároveň přihlíží k psychickým a fyziologickým specifikům matek

⁸² ZAVŘELOVÁ, 2020, str. 34

⁸³ V kontextu výše řečeného je zajímavé zmínit, že odhadované množství dětí, kterých se ročně dotkne uvěznění rodiče, je 30 – 40 tisíc⁸³. Nenašla jsem statistiku, která by děti vnitřně diferenciovala a bylo by z ní tudíž možné vyčíst, jaké procentní zastoupení v ní mají děti do 3 let. Pokud by to byla jedna desetina z 30 000 (3000 dětí). Z počtů vyplývá, že pokud má Věznice Světlá nad Sázavou kapacitu 20 dětí, netýkala by se ani procenta z celkového množství zasáhnutých dětí. 20 dětí z celkového počtu 3000 je 0,67 %.

⁸⁴ Výkon trestu odsouzených matek s dětmi [online - cit. 25.03.2021]

s dětmi. Práce s matkami dále cílí na vytváření pevného vztahu vedoucího k rodičovské odpovědnosti a na posilování a rozvoj kladné citové vazby mezi matkou a dítětem⁸⁵.

Zajímavé je, že ačkoliv je specializovaný oddíl ve Světlé nad Sázavou zatím první svého druhu v České republice, zatím nikdy nebyl plně obsazen. Nejčastějším důvodem jsou velmi přísné podmínky pro zařazení na oddíl; matky často nesplňují požadovanou délku trestu. Oddíl má velmi nízkou míru recidivy; do vězení se vrátí jedna žena z 10. V půlce roku 2018 bylo na oddílu 9 matek s dohromady 11 dětmi a do té doby sem bylo zařazeno celkem 153 matek a 170 dětí⁸⁶.

V roce 2020 byla ve Světlé nad Sázavou zahájena stavba nové ubytovny s plánovanou kapacitou 192 míst. Objekt by měl být zcela autonomní s vlastním logistickým a zdravotnickým zázemím a ubytovacími prostory pro 2 – 4 osoby. Součástí budou i terapeutické místnosti sloužící k léčbě různých typů poruch a závislostí. Pro matky, jejichž děti jsou starší, a tudíž jsou odkázané na návštěvy, bude i návštěvní prostory, které by měly působit domácím prostředím a ještě lépe tak umožnit rozvíjet vztahy mezi matkami a jejich dětmi⁸⁷.

2.4.1 Návštěvy

Obviněný má právo na návštěvu jednou za dva týdny po dobu 90 minut. Mohou ho navštívit maximálně 4 osoby současně. Do toho se započítávají i děti, které se mohou návštěvy zúčastnit pouze s doprovodem starším 18 let. Ředitel věznice může udělit výjimku, buď návštěvu většího rozsahu, po delší

⁸⁵ Výkon trestu odsouzených matek s dětmi [online - cit. 01.02.2021]

⁸⁶ Oddíl pro matky s dětmi existuje již více než 15 let [online - cit. 11.04.2021]

⁸⁷ České vězeňství, 2/2020, str. 25

časový úsek nebo dříve než za dva týdny⁸⁸. Odsouzený člověk ve vězení má nárok na jednu tříhodinovou návštěvu za jeden kalendářní měsíc v čase k tomu určeném ze strany ředitele věznice. Odsouzeného mohou navštívit taktéž maximálně 4 osoby včetně dětí, které musí mít dospělý doprovod (platí u nezletilých dětí do 15 let)⁸⁹.

Shrnutí

Ve druhé kapitole mé práce jsem se pokusila čtenáře seznámit s odlišnostmi průběhu VTOS u žen. Jelikož ženy tvoří minoritní část z celkové vězeňské populace, v české legislativě pro ně zatím není vytvořena komplexní a koncepční metodika práce. Na mezinárodní úrovni se lze inspirovat v Rezoluci OSN „Bangkokská pravidla“ a je nutné podotknout, že minimálně fyziologické odlišnosti žen a s tím spojené potřeby jsou v českém trestním systému zohledněny.

Podle literatury se sociální práce s odsouzenými ženami odlišuje od té s muži zejména prací s mateřstvím ženy, pokud odsouzená žena má děti. Sociální pracovník spolupracuje se ženami, které mají během výkonu trestu své dítě u sebe, i s těmi, které jsou od svých dětí odděleny a vztah s dětmi se udržuje pomocí telefonických kontaktů či osobních návštěv. Je otázkou, do jaké míry pro rozvoj a udržování vztahu s dětmi stačí poměrně omezený návštěvní čas.

Úlohou vězeňského sociálního pracovníka je udržovat komunikaci s dalšími zainteresovanými subjekty, jako je Orgán sociálně – právní ochrany dětí, který monitoruje naplňování potřeb dítěte vyrůstajícího ve věznici nebo např. sociálními kurátory.

⁸⁸ § 14 zákona č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby

⁸⁹ § 19 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

V České republice není kapacita pro pobyt matek s dětmi ve vězení velká; v jediném zařízení, které to umožňuje, může být 15 matek a 20 dětí. Očekávala jsem, že zde poptávka bude převyšovat nabídku a o místa s dětmi bude velký zájem, proto považuji za zajímavý fakt, že specializovaný oddíl nebyl nikdy zcela naplněn. V příští kapitole se budu věnovat tématu dopadu uvěznění rodiče na jejich děti.

3 Dopad na děti

V této kapitole chci popsat, s jakými problémy se děti setkávají v momentě, kdy dojde k odsouzení jejich rodiče. Z literatury vyplývá, že v případě odsouzení rodiče se z jejich dětí stává velmi zranitelná skupina, kterou je potřeba od začátku monitorovat, vytvářet pro ni specifické služby a navazovat spolupráci napříč obory a institucemi. Pokud koordinovaná spolupráce chybí, z dětí odsouzených rodičů se mohou rychle stávat budoucí klienti sociálních pracovníků. V České republice zatím metodika práce s dětmi odsouzených rodičů není vytvořená, což by mohlo značit nezáměr ze strany českého systému, ačkoliv se situace uvěznění rodiče dotýká podle odhadů 30 – 40 tisíc dětí⁹⁰.

Jak již bylo řečeno, práce ve věznici od sociálního pracovníka vyžaduje multidisciplinární znalosti. Pokud je předmětem zájmu mateřství, je nutné vnímat dítě a matku jako symbiotickou jednotku a orientovat se tedy i v takových (na první pohled spíše psychologických) oblastech, jako je například zdravý vývoj dítěte a důležitost raného dětství. V této kapitole budu do velké míry citovat ze zahraničních zdrojů a studií. Domnívám se, že výsledky mohu v přiměřeném měřítku aplikovat i na české poměry, škálu lidských reakcí na těžké situace považuji za univerzální.

3.1 Dopad na kojence a batolata (dětí do tří let)

Dnes je již obecně známé, jak zásadní pro vývoj člověka je jeho raný vývoj – prenatální i první měsíce po narození. Kvalita rané péče, která se miminkům dostává, určuje jejich fyzický, sociální a emoční vývoj⁹¹. Vývoj dětského mozku je závislý na vnějších podnětech a u zanedbávaných či

⁹⁰ BAJCURA, 2020, str. 110

⁹¹ CUTHBERT, RAYNS, STANLEY, 2011, str. 5

zneužívaných dětí lze za pomoci moderních zařízení spatřit odlišnosti ve struktuře i činnosti mozku, přičemž příčinou je nadměrný stres⁹². V této podkapitole vysvětlím souvislosti působení přílišného stresu na vyvíjející se dětský mozek a souvislost s pozdějším rozvojem sociálně – patologického chování.

3.1.1 Adverzní dětská zkušenost

V zahraniční literatuře se můžeme setkat s pojmem ACE syndrom (Adverse Childhood Experience, do češtiny by šlo přeložit jako zkušenosti spojené s těžkým dětstvím). Dětský vyvíjející se mozek si dlouhodobě ukládá do paměti zažité zkušenosti, aby je později mohl používat. Čím silnější je emoce spojená s příslušnou zkušeností, tím silněji si zkušenost mozek zapamatuje a bude se podle ní řídit v pozdějších situacích, což se neutrálním pozorovatelům bude možná jevit jako neadekvátní reakce. Mezi těžké či adverzní zkušenosti, kterým může být dítě v raném vývoji vystaveno, zařadili vědci pro ACE studii probíhající na konci 90. let minulého století následující situace: emocionální týrání, fyzické týrání, sexuální zneužití, fyzické zanedbání, emocionální zanedbání, vystavení násilí na matce, odloučení nebo rozvod rodičů, vystavení zneužívání drog včetně alkoholu, vyrůstání v blízkosti duševně nemocného člověka a zážitek, kdy někdo z rodiny musel jít do vězení⁹³.

Pokud je těmto okolnostem dítě vystaveno během svého raného vývoje, zkušenosti s tím spojené se mu ukládají do implicitní paměti. Ta je na rozdíl od explicitní paměti aktivní hned od našeho narození a dlouhodobě si ukládá emoce, děje a s nimi spojené podmíněné chování. Implicitní paměť ovlivňuje naše sociální fungování po celý zbytek života, a pokud v pozdějším věku

⁹² MATOUŠEK, PAZLAROVÁ, 2014, str. 151 - 155

⁹³ WINNETTE, 2019, str. 10-21

člověk zažívá emoci podobnou té, kterou zažil v rámci nějaké z adverzních zkušeností, může to pro něj být spouštěčem stresu, který vyústí v neadekvátní reakci, kterou jsem zmínila dříve⁹⁴.

Zmíněná studie naznačila, že adverzní zkušenosti na sebe často kumulují. To znamená, že dítě těchto těžkých situací zažije více a během různých období neurologického vývoje. Následky různých a souběžně probíhajících adverzních zkušeností se v budoucnosti sčítají do řady poruch chování a zdravotních problémů – malá fyzická aktivita v dětství, předčasné zahájení sexuálního života a s tím spojené riskantní chování, časté střídání sexuálních partnerů, zvýšené riziko navázání vztahu, ve kterém bude probíhat násilí, zneužívání drog včetně alkoholu a cigaret. Špatné výsledky ve škole a slabá pracovní morálka a také možnost předčasného těhotenství. Ve spojení s duševním zdravím se objevují deprese či suicidální tendence⁹⁵.

3.1.2 Důležitost citové vazby

V této části chci vysvětlit, proč vlastně je kvalita raného vztahu mezi matkou/primárním pečovatelem a dítětem tak zásadní; může mít zásadní vliv na pravděpodobnost rozvoje sociálně patologického chování. A klienty sociálních pracovníků se stávají právě lidé, kteří prvky takového chování vykazují, přičemž poruchy sociální adaptace se vyvíjí nejvíce v prvních 3 letech věku. Pokud děti v tomto kritickém období nezažijí bezpečný a jistý vztah s pečující osobou, budou mít komplikace s navazováním pozitivních, zdravých vztahů v budoucnosti⁹⁶.

⁹⁴ tamtéž, str. 10 - 11

⁹⁵ tamtéž, str. 20 - 21

⁹⁶ MRÁZOVÁ. v: KUBÁTOVÁ, 2002, s. 15-16

Rodina, kromě své biologické, výchovné nebo ekonomické funkce, má také funkci ochrannou, která se odvíjí od kvality vztahu mezi dítětem a jeho primárním pečovatelem⁹⁷. To ve většině případů bývá matka, proto ji budu dále v textu používat místo obecnějšího pojmu „primární pečovatel“. Tento dyadický vztah byl předmětem mnoha zkoumání, ze kterých výrazně vystupuje teorie attachmentu neboli citové vazby sira Johna Bowlbyho. Dítě instinktivně hledá bezpečí a ochranu a matka mu ji recipročně poskytuje. V tomto vztahu je kvalita vazby (attachmentu) mezi matkou a dítětem určujícím měřítkem. Bowlby vymezil dva základní typy vazby; jistou (secure) a nejistou (insecure). Nejistý typ dále člení na úzkostně vyhýbavou, úzkostně ambivalentní a dezorganizovaně dezorientovanou vazbu⁹⁸. Zájemce o podrobnější informace odkazují na příslušnou literaturu uvedenou na konci mé práce ve zdrojích.

Typ vazby, kterou si dítě na matku vytvoří, vychází ze zkušenosti dítěte s naplňováním jeho potřeby bezpečí v prvních měsících a letech svého života. Kvalita této vazby mimo jiné určuje rozvoj asociálního, maladaptivního chování v budoucím životě dítěte. Pokud matka předvídatelným způsobem recipročně reaguje na potřeby dítěte a uspokojuje je (krmením, hlazením, mluvením, zpíváním, přebalováním atd.), reguluje tímto způsobem jeho emoce a dává vzniknout bezpečnému typu citové vazby. Tato bezpečná vazba je pak předpokladem pro uspokojivý kognitivní a metakognitivní vývoj dítěte, který se bude odrážet v sociálních vztazích dítěte v budoucnu⁹⁹. Nejistý typ vazby však není stoprocentní zárukou rozvoje patologického chování, pouze předpovídá vyšší pravděpodobnost patologického chování¹⁰⁰. Pokud je mezi dítětem a matkou navázána bezpečná citová vazba, výrazně se zvyšuje

⁹⁷ PILAŘOVÁ, PÖTHER, 2001., str. 33

⁹⁸ BOWLBY, 1982. in: PILAŘOVÁ, PÖTHER, 2001, str. 23-25

⁹⁹ PILAŘOVÁ, PÖTHER, 2001. str. 23

¹⁰⁰ KOUKOLÍK, DRTILOVÁ, 2006, str. 91

také např. pravděpodobnost rozvoje mentalizace; schopnosti porozumět duševním pochodům u sebe i druhých¹⁰¹. K rozvoji mentalizace nedochází u dětí vyrůstajících v deprivovaných podmínkách nebo tam, kde dochází k fyzickému či psychickému zneužívání¹⁰².

Schopnost mentalizace podle Pötheho snižuje motivaci ke kriminálnímu jednání a také snižuje agresivní chování. Jedinec, který schopnost mentalizace nemá, není schopen frustraci či úzkost ventilovat společensky přijatelným způsobem, pročež sahá k fyzickému, násilnému řešení, například napadení druhého. Bez mentalizace je plnohodnotná sociální adaptace velmi problematická. Podle Pötheho není náhodná frekvence výskytu zkušenosti se zanedbáváním či týráním u mladistvých delikventů. Absence empatie a mentalizace činí tyto osoby zranitelnější a pro společnost nebezpečnější, Pöthe ovšem kritizuje, jakým způsobem se společnost s kriminálním jednáním vypořádává, zvláště u této věkové kategorie. Umisťování do nápravných zařízení je definitivně připravuje o možnost nahradit svůj vývojový deficit – absenci bezpečného vztahu. Navázat smysluplný a naplňující vztah v odosobněném prostředí nápravných institucí s mnoha dalšími podobně deprivovanými jedinci je velmi těžko představitelné, přičemž právě v plnohodnotném, bezpečném vztahu vidí Pöthe šanci, jak příčiny asociálního chování zmírnit, podle něj nejlépe za pomoci psychoanalyticky orientované psychoterapie. Z výše uvedeného ovšem vyplývá, že primární prevencí vývoje kriminálního chování by měla být ochrana dětí před emočním strádáním a tělesnou a psychickou traumatizací, tedy vytvářet pro rodiče optimální sociální a psychologické podmínky, ve kterých je umožněn mezi kojencem a primárním pečovatelem vznik kvalitní, bezpečné vazby¹⁰³.

¹⁰¹ KRATOCHVÍL, 2017, str. 34

¹⁰² PILAŘOVÁ, PÖTHE, 2001, str. 33-34

¹⁰³ PILAŘOVÁ, PÖTHE, 2001. str. 35-37

Jinými slovy, pokud jsou dítěti v raném dětství ze strany matky uspokojivě, pravidelně a předvídatelně uspokojovány jeho potřeby, významně se snižují riziko rozvoje sociálně - patologického chování v budoucnosti¹⁰⁴. Vzhledem k tomu, že péče o miminko je v prvních měsících jeho života celodenní a také celonoční záležitost, která je sama o sobě pro matky vyčerpávající, také z toho vyplývá, že aby byla matka schopna adekvátním způsobem na potřeby svého miminka reagovat, sama potřebuje bezpečné prostředí, ve kterém je nejmenší možná míra stresujících impulsů. Je otázkou, do jaké míry potřebu bezpečného prostředí naplňuje věznic a vytrhnutí odsouzené matky z jejich sociálních vazeb.

V extrémním případě neuspokojování potřeb dítěte může dojít k tzv. psychické deprivaci dítěte; stavu, ve kterém člověku nejsou uspokojovány základní potřeby v dostatečné míře po dostatečně dlouhou dobu. Psychické potřeby rozdělují autoři Matějček a Langmeier do 4 úrovní: dostatečné zajištění podnětů z vnějšího životního prostředí v dostatečném množství, kvalitě, seskupení a časové posloupnosti, aby nedocházelo k ochuzení centrální nervové soustavy. Organismus by podněty neměl být podvyživován ani přesycován. Druhou potřebou je zajistit dítěti podmínky pro učení na nejzákladnější úrovni; přicházející podněty mají mít pro dítě posilující význam v souvislosti s žádoucím chováním. K tomu je potřeba stálost prostředí a především stálost pečujících osob. Třetí potřebou je vytvoření podmínek k vývoji kladných, trvalých vztahů mezi dítětem a jeho prvními pečovateli. Poslední je umožnit dítěti zapojení do kolektivu, aby si mohlo osvojit přiměřené sociální role¹⁰⁵.

¹⁰⁴ tamtéž

¹⁰⁵ LANGMEIER, MATĚJČEK, 1974, str. 334 - 335

3.1.3 Reflexe teorie v české vězeňské praxi

Ve věznici Světlá nad Sázavou je program zacházení přizpůsoben celodenní péči o dítě. Vychází z potřeb dítěte, cílí na jeho všestranný rozvoj a zachování citové vazby. Program na specializovaném oddělení vytváří odborní pracovníci věznice, prostory jsou vybavené didaktickými a rehabilitačními pomůckami, hračkami pro děti, v areálu se nachází pro děti i dva bazény pro letní dny. Dětské aktivity se odehrávají v kulturní místnosti nebo ve vycházkovém dvoře. S dětmi se pracuje individuálně, vzhledem k jejich věku, i skupinově. Cílem kroužků je rozvíjet všestranně a harmonicky osobnosti dětí; během pohybových kroužků se děti učí házet a chytat míč, překonávat překážky, užívat různá náčiní, fungovat ve skupině dětí, umět se pohybovat na sněhu a ledu, ve vodě, v písku apod. Během výtvarných činností děti rozvíjí jemnou motoriku a koordinaci ruky. Další zájmová aktivita je zaměřena na rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností¹⁰⁶.

Během programu se cílí na uspokojování i biologických a psychosociálních potřeb (naplňování pocitu bezpečí, rozvoj psychomotoriky a sociálního chování, práce s emocemi, řečí, myšlenkami, vytváření hygienických návyků). Děti jsou průběžně monitorovány a jednou za tři měsíce jsou odbornými pracovníky vypracovány zápisy o vývoji jednotlivých dětí. Matky mohou navštěvovat seberozvojové aktivity, pokud se jim daří zvládat péči o dítě (v nabídce je např. arteterapie, ruční práce, aranžování, výtvarná výchova a keramika, sporty, zahradnický kroužek, anglický jazyk, německý jazyk, práce na PC). Pravidelně jsou také organizovány vycházky mimo věznici – na

¹⁰⁶ České vězeňství, 1/2013, str. 19 - 20

výlety po blízkém okolí, do zoologické zahrady, muzeí nebo po jiných kulturních památkách¹⁰⁷.

Domnívám se, že výše vyjmenované psychické potřeby, jejichž naplňování funguje jako prevence před psychickou deprivací, jsou ve Světlé nad Sázavou zohledňovány a podle výčtu aktivit je na zdravý rozvoj dětí brán velký zřetel. Úspěšnou spolupráci naznačuje také již zmíněná velmi nízká míra recidivy. Vzhledem ke kapacitě ve věznici však předpokládám, že velké číslo kojenců a batolat je od svých matek kvůli výkonu trestu odděleno¹⁰⁸. V takovém případě by měl sociální pracovník ve věznici udržovat kontakt s dalšími zainteresovanými subjekty, např. Orgánem sociálně – právní ochrany dětí, a jako zprostředkovatel kontaktu mezi odsouzenou ženou a její rodinou pomáhat udržovat vzájemný vztah díky realizaci návštěv. Pokud uskutečnění kontaktů čelí překážkám (např. velká vzdálenost věznice od bydliště dítěte), sociální pracovník navazuje spolupráci s neziskovými organizacemi, které se na uskutečnění návštěvy mohou podílet a které vyjmenovávám v minulé kapitole.

Popsat blíže systém péče o malé dítě, o které matka nemůže pečovat, sice také souvisí se sociální prací, ale mnohonásobně by převyšovalo kapacitu této práce a ani to není jejím cílem. Na téma náhradní rodinné péče však existuje mnoho dostupné literatury, na kterou tímto čtenáře odkazuji (např. Burešová a kol., 2008; Pazlarová, 2016; Matějček, 1999).

¹⁰⁷ tamtéž

¹⁰⁸ Pokud se situace uvěznění rodiče týká 30 – 40 tisíc dětí, dejme tomu, že zastoupení dětí do 3 let by bylo 10 procent (3000 dětí). Z počtů vyplývá, že pokud má Věznice Světlá nad Sázavou kapacitu 20 dětí, netýkala by se ani procenta z celkového množství zasáhnutých dětí; 20 dětí z celkového počtu 3000 je 0,67 %.

3.2 Dopad na starší děti (od 3 let výše)

Těžkosti, se kterými se rodiny s dětmi po odsouzení jednoho z rodičů potýkají, jsou mnohonásobné a komplexní. Rodiny a všichni jejich členové mohou kvůli odsouzení jednoho z rodičů zažívat sociální exkluzi, finanční tíseň, stigmatizaci a viktimizaci¹⁰⁹. Násilná separace dětí od jejich rodičů může být pro děti traumatizujícím zážitkem s dlouhodobým negativním vlivem¹¹⁰. Odsouzení rodiče může zhoršit zdravotní stav dětí, jejich školní výkon, vztahy s vrstevníky nebo způsob trávení volného času. Bylo zaznamenáno, že u dětí s odsouzenými rodiči stoupá pravděpodobnost kopírování kriminálního chování¹¹¹.

3.2.2 Rizika u dětí odsouzených rodičů

Podle šetření EUROCHIPS vyrůstají děti z rodin zasáhnutých uvězněním rodiče v prostředí, kde mohou rodiče častěji užívat návykové látky, kde může docházet k násilnému chování nebo problémům spojeným s migrací. Děti odsouzených rodičů se s tímto prostředím setkávají častěji než děti, jejichž rodiče kriminální činnost nepáchají¹¹². Každé dítě samozřejmě reaguje na separaci od rodiče z důvodu jeho uvěznění jinak, ale výzkumy na toto téma naznačují podobné výsledky. Bylo zjištěno, že u dětí vězněných rodičů je šestkrát větší pravděpodobnost, že budou v budoucnu také uvězněny¹¹³. Zajímavá studie z roku 2015 zkoumající americké prostředí a zaměřující se na afroamerické děti říká, že pravděpodobnost páchaní kriminální činnosti je vyšší u dětí, u nichž byla uvězněna matka. Zde naznačuje studie souvislost mezi uvězněnými ženami, které jsou současně samoživitelky, tedy rodiny, kde

¹⁰⁹ NESMITH, RUHLAND, 2008, str. 1119-1130

¹¹⁰ KING, 2002, str. 10

¹¹¹ AYRE, PHILBRICK, REISS, 2014, str. 46

¹¹² AYRE, PHILBRICK, REISS, 2014, str. 46

¹¹³ COX, 2009, str. 5

chybí model otce¹¹⁴. Nejčastějšími následky uvěznění rodiče je antisociální chování dětí, které zahrnuje i kriminální činnost nebo vytrvalé lhaní¹¹⁵.

3.2.3 Narušení rodinných vazeb

Rodinné vazby jsou hrubě narušeny, někdy do takové míry, že se dítě kromě odloučení od rodiče musí vyrovnat i se změnou školy či přestěhováním¹¹⁶. Následná péče o děti může znamenat rozdělení sourozenců, o které se starají různí příbuzní¹¹⁷. Ještě více je emoční stabilita dětí narušena, pokud jsou umístěny do ústavní péče. Pokud je v rodině více sourozenců a nejstarší dosáhli dostatečně vysokého věku, na jejich bedra může spadnout povinnost pečovat o mladší sourozence¹¹⁸. Pokud mají předtím v péči děti oba rodiče, podle šetření z roku 2006 je po návratu jednoho z rodičů z výkonu trestu domů vyšší pravděpodobnost rozvodu¹¹⁹. V případě odsouzení matky je pravděpodobnost narušení rodinných vazeb větší, než v případě odsouzení otce. Pokud je totiž odsouzen otec, děti častěji zůstávají žít se svou matkou, než naopak. Podle amerického výzkumu je v případě odsouzení matky pravděpodobnější, že děti nezůstanou s otcem, nýbrž budou umístěny do péče prarodičů či do ústavní péče. Až 90% dětí zůstává po odsouzení otce s matkami, oproti tomu s otcem po uvěznění matky jich zůstane pouhá čtvrtina¹²⁰. A samozřejmě i širší rodina odsouzeného, zejména jeho rodiče, kteří se starají jako náhradní opatrovníci o svá vnoučata, zažívají těžké chvíle. U prarodičů pečujících o svá vnoučata je jako důsledek uvěznění jejich

¹¹⁴ KOPAK, SMITH-RUIZ, 2015, str. 89-116.

¹¹⁵ MURRAY, FARRINGTON, SEKOL, 2012, str. 175-210.

¹¹⁶ SOCIAL EXCLUSION UNIT, 2002, str. 117

¹¹⁷ POEHLMANN, 2005, str. 679-696

¹¹⁸ SOCIAL EXCLUSION UNIT, 2002, str. 117

¹¹⁹ ARDITTI, FEW, 2006, str. 103-123

¹²⁰ BLOOM, OWEN, COVINGTON, 2003, str. 7

potomka vyšší pravděpodobnost psychických obtíží, zejména deprese, která se objevila u více než 40% respondentů¹²¹.

Situace uvěznění rodiče a s tím spojené následky je pro dítě velmi zatěžující, ale každé dítě reaguje jinak. Do jaké míry bude narušený jejich vzájemný vztah, do jaké míry separace naruší vývoj dítěte nebo jak bude jejich vztah pokračovat, se odvíjí od mnoha proměnných faktorů – záleží na věku dítěte, jeho vyzrálosti, rodinných poměrech před uvězněním rodiče, podpoře okolí, finanční stabilitě rodiny, délce trestu rodiče nebo hloubce stigmatu, se kterým se dítě následně potýká ze strany okolí. U některých dětí je možné potkat se jen s minimem negativních dopadů, dokonce i sourozenci v jedné rodině mohou na uvěznění rodiče reagovat odlišně¹²². Čím jsou však rodinné poměry náročnější, tím tíživěji na dítě uvěznění rodiče dopadá.

Jen ve velmi specifických případech může být pro dítě lepší varianta, kdy s rodičem přeruší kontakt, což jsou například situace, kdy rodič dítě fyzicky či sexuálně zneužíval¹²³. To jsou však naštěstí výjimky. Pro starší děti, které již nemají možnost se svými rodiči pobývat ve vězení jako u dětí do 3 let (možnost ve většině evropských vězení) a jsou tedy odkázané na návštěvy, je potřeba mít propracovanou síť podpory pomáhající jim se se situací vyrovnat nezávisle na tom, čím se provinili jejich rodiče. I pro starší děti je zásadní moci nadále rozvíjet se svým rodičem vztah a vídat ho/ji, což je často problém z logiky věci; rodič může být uvězněn v zařízení přes celou zemi, omezený telefonní kontakt atd. I pro rodiče je pravidelný kontakt s dětmi zásadní – pocit, že se i nadále na životě dítěte podílí, vědět, co se u něj děje, přispívá

¹²¹ POEHLMANN, 2005, str. 691

¹²² VAŠÍČKOVÁ, 2013, str. 25

¹²³ SCHARFF-SMITH, GAMPELL, 2011, str. 8

k jejich sebevědomí, posílení mentálního zdraví a nápravě¹²⁴. Zůstává otázkou, do jaké míry je dostačující návštěvní doba ve věznici; odsouzená žena může přijímat návštěvy blízkých osob jednou měsíčně na 3 hodiny. Návštěvy se mohou zúčastnit 4 osoby včetně nezletilých dětí¹²⁵.

Na evropské úrovni se touto tematikou zabývá od roku 2000 evropská síť COPE (Children of Prisoners Europe), která funguje jako „hlídač“ dodržování dětských práv v situaci, kdy jsou rodiče dětí uvězněni. Spolupracují s neziskovými organizacemi napříč Evropou, které mají podobný charakter a cíle. Jejich cílem je šířit dobrou praxi skrze výměnu informací mezi subjekty, které s danými rodinami spolupracují¹²⁶. V České republice se problematikou zabývá zejména zmíněný Český helsinský výbor, z. s. Tato organizace zastává mezi ostatními nevládními neziskovými organizacemi zvláštní postavení, neboť má dohodu s VS ČR, že její pracovníci smí vstupovat do vnitřních prostor věznic a vazeb. Na základě této výsady vzniklo několik zpráv hodnotících způsob zacházení s vězněnými osobami¹²⁷.

3.3 Práva dětí odsouzených rodičů

V kontextu dětí uvězněných rodičů je důležité zmínit práva dětí. Jaká práva dětí mohou být násilnou separací rodiče od dítěte z důvodu odsouzení rodiče narušena? Relevantní k tématu podle *Úmluvy o právech dítěte* jsou například následující:

- právo nebýt diskriminován¹²⁸
- ochrana za účelem nejlepšího zájmu dítěte¹²⁹

¹²⁴ SCHARFF-SMITH, GAMPELL, 2011, str. 4

¹²⁵ České vězeňství, 1/2013, str. 19

¹²⁶ Who we are | Children of prisoners [online - cit. 20.04.2021]

¹²⁷ MOTEJL, 2010, str. 183

¹²⁸ Úmluva o právech dítěte, článek 2.

- právo na přímý a častý kontakt se svým rodičem¹³⁰
- právo vyjádřit svůj názor na situaci, jaká se jich bezprostředně týká, a právo být vyslyšen¹³¹
- právo na ochranu rodiny a soukromí dítěte¹³²

Podle *Úmluvy o právech dítěte* má stát učinit všechna potřebná opatření, která ochrání dítě před diskriminací vyplývající z postavení nebo činnosti jeho rodičů. Zejména, pokud se rodina a děti odsouzeného rodiče setkávají se stigmatizací a odsuzováním okolí¹³³. Při všech aktivitách ze strany příslušných institucí, které činí rozhodnutí o životě dítěte, musí být prioritou nejvyšší zájem dotyčného dítěte¹³⁴. Státy mají zajistit, aby dítě nemohlo být odděleno od rodičů proti své vůli. *Úmluva* upřesňuje, že výjimkou jsou případy, kdy je odloučení v zájmu dítěte, jako je zneužívání nebo zanedbávání ze strany rodiče. Pokud to není v rozporu s blahem dítěte, v případě odloučení má dítě právo na pravidelný kontakt s rodičem¹³⁵. Je tedy otázkou, zda práva nejsou porušována, zejména pokud je rodič odsouzen za činnost, která s jeho/její výchovou nemá nic společného, jinými slovy pokud rodič s dítětem má láskyplný a pečující vztah.

Shrnutí

Je zřejmé, že v rozvoji dítěte je zásadní kvalita interakce s primárním pečovatelem. Pokud je matka osobnostně natolik vyzrálá, že dokáže naplňovat dětské potřeby a vytvářet tak jistou citovou vazbu, je to ta nejlepší

¹²⁹ tamtéž, článek 3.

¹³⁰ tamtéž, článek 9.3

¹³¹ tamtéž, článek 12.

¹³² tamtéž, článek 16.

¹³³ tamtéž, článek 2.

¹³⁴ tamtéž, článek 3

¹³⁵ tamtéž, článek 9

prevence před sociálně patologickým chováním, protože dítěti je umožněno vyrůstat v sebevědomého a laskavého jedince. Na druhou stranu platí, že když je dítě od raného věku vystaveno patologickým vlivům, vyrůstá ve stresu způsobeném nepříznivou rodinnou situací, jeho vývoj je ohrožen; u takových dětí vznikají poruchy chování i zdravotní komplikace. U dětí vězněných rodičů stoupá v porovnání s vrstevníky, jejichž rodiče věznění nebyli, pravděpodobnost páchaní trestné činnosti. Ze společenského pohledu je zásadní, aby pachatelé trestné činnosti byli za své činy nějakým způsobem sankciovaní, zřetel na nejlepší zájem dítěte by však neměl být upozaděn. V příští kapitole se pokusím představit možnosti, jak stávající situaci zlepšit a co tomu případně brání.

4 Nedostatky současného systému a jejich řešení

V závěrečné kapitole mé práce bych se chtěla zaměřit na okolnosti, které ztěžují vězeňským sociálním pracovníkům výkon práce a reflexi těchto komplikací ze strany systému. Představím dokument *Koncepce vězeňství do roku 2025*, který pojednává o optimálním stavu vězeňství, přičemž se věnuje i zacházení s matkami ve výkonu trestu. Ke konci kapitoly uvádím nadějně projekty v oblasti sociální práce a vězněných matek, které zohledňují i potřeby dětí.

4.1 Nedostatky současného vězeňského systému v ČR

Česká vězení se často potýkají s přeplněností (příloha č. 7). Na 100 tisíc obyvatel u nás připadalo v roce 2018 202 vězňů, což je druhé nejvyšší číslo v porovnání se státy Evropské unie. Před námi byla pouze Litva s 232 vězni na 100 tisíc obyvatel. V České republice se navíc počet žen za mřížemi průběžně zvyšuje; v posledních 10 letech z 1 158 (2009) na 1 746 (2019)¹³⁶.

Dalším problémem je dlouhodobé podfinancování vězeňského sektoru. Průměrný denní výdaj na jednu vězněnou osobu bylo v roce 2018 1348 Kč¹³⁷, přičemž VS ČR je financována ze státního rozpočtu. Výdaje VS ČR jsou ale mnohem vyšší, než její příjmy ze strany státu. Zbytek potřebných prostředků čerpá VS z evropských nebo Norských fondů nebo vlastní hospodářské činnosti¹³⁸.

Podfinancování sektoru společně s vysokým počtem vězněných osob se odráží i na práci sociálního pracovníka. Hanzelová uvádí, že hlavním problémem, který stojí v cestě efektivnímu individuálnímu přístupu, je velký

¹³⁶ Statistika & my, 9/2020, str. 36-37

¹³⁷ NKÚ zkontroloval hospodaření vězeňské služby [online – cit. 11.04.2021]

¹³⁸ Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 136 - 138

počet odsouzených klientů na jednoho pracovníka a s tím spojená byrokratická zátěž; ke dni 7. 9. 2018 připadalo na 21 765 vězňených osob přibližně 116 sociálních pracovníků, což znamená cca 187 klientů na jednoho sociálního pracovníka. Hanzelová ovšem uvádí, že jsou věznice, kde na jednoho sociálního pracovníka připadá až 300 klientů¹³⁹. V souvislosti s výše řečeným není nezajímavé, že ve vnitrostátní legislativě ČR je pojem „individuální způsoby zacházení“ použit jen v § 82 odst. 1 vyhlášky č. 345/1999 Sb., která se věnuje VTOS u mladistvých¹⁴⁰.

V minulých kapitolách jsem zmínila časté umístění vězňených žen daleko od místa bydliště. To je kromě ztížených podmínek pro kontakty s dětmi nevýhodné např. i kvůli ztrátě zaměstnání a sociálních vazeb na místní komunitu – zaměstnavatelé by často se ženami i nadále spolupracovali, ale ženy nemohou do práce dojíždět každý den z velké dálky. Zároveň je velká vzdálenost jedním z aspektů vysoké recidivy¹⁴¹.

4.1.1 Koncepce vězeňství do roku 2025

Tyto a mnohé další faktory projednává dokument *Koncepce vězeňství do roku 2025*, vypracovaný Ministerstvem spravedlnosti. Tento dokument popisuje optimální stav rozvoje vězeňství do roku 2025, přičemž navazuje na *Koncepci rozvoje českého vězeňství do roku 2015*¹⁴². Základní premisou je, že k problematice vězeňství je nutné zaujmout multidisciplinární a meziresortní přístup – autoři dokumentu uvádí, že samotný VTOS je sice zásadní v práci s pachatelem trestné činnosti, pro úspěšnou resocializaci ale není možné

¹³⁹ HANZELOVÁ, 2018 [online]

¹⁴⁰ Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 44

¹⁴¹ tamtéž

¹⁴² Po provedení evaluace naplnění cílů bylo však zjištěno, že většiny stanovených cílů nebylo za minulých 10 let dosaženo, zejména kvůli zmíněnému podfinancování sektoru – viz Koncepce, str. 3 – 4. Dá se předpokládat, že pokud se trend podfinancování nezvrátí, naplnění cílů Koncepce 2025 bude obtížné.

vnímat pobyt ve vězení jako izolovaný napravující prvek. Vzhledem k tomu, že většina odsouzených bude dříve či později opět propuštěna, je nutné zaměřit se i na posílení role postpenitenciární péče.

Koncepce je historicky první systémovou aktivitou, která se pro práci s odsouzenými lidmi neomezuje jen na Vězeňskou službu ČR. V dokumentu získala sice VS ČR největší zastoupení s ohledem na její zásadní roli, ale zároveň byl vytvořen tým odborníků ze systémových, akademických i nestátních institucí pro pokrytí co nejširších aspektů problematiky. Bylo vytvořeno 9 pracovních skupin zabývajících se tématy:

- a) Zaměstnávání vězňů
- b) Zdravotnictví ve věznicích
- c) Vzdělávání
- d) Programy zacházení a SARPO
- e) Legislativní změny v oblasti vězeňství
- f) Řešení problematiky drog a ostatních návykových látek
- g) Financování vězeňství
- h) Resocializace propouštěných vězňů, návaznost na prevenci a postpěči
- i) Bezpečnost ve věznicích

V otázce VTOS žen vznikají podle *Koncepce* zejména následující otázky:

- zda vytvořit diferenciované programy pro jednotlivé skupiny odsouzených žen (např. oběti domácího násilí, vražedkyně novorozeňat, ženy-matky s nezletilými dětmi)
- jak zajistit efektivnější kontakt se staršími dětmi vězněných matek
- jaká přiměřená bezpečnostní opatření volit při zacházení s odsouzenými ženami (při převážení žen nebo zařazování do pracovišť – z obecné

zkušenosti jsou ženy oproti mužům méně nebezpečné, ale pro obě skupiny jsou pravidla nastavená stejně, např. co se týče příkládání pout atd.)

- zvážení koncepčního řešení vazebně stíhaných těhotných žen či žen s novorozenci¹⁴³.

4.1.2 Porovnání vývoje

V roce 2003 proběhl ze strany Českého helsinského výboru rozsáhlý průzkum *Monitoring podmínek výkonu vazby a trestu odnětí svobody žen a mladistvých v ČR*. Odborníci hierarchicky seřadili rizikové jevy, které by mohly mít negativní vliv na resocializaci žen, pokud vězeňský systém nedojde k žádoucím změnám níže popsaným. Rizikové vlivy jsou následující:

1. znemožnění výchovy dětí a péče o ně
2. znemožnění extramurálních aktivit
3. nezajišťování vzdělání ve vazbě a VTOS
4. nezajišťování lékařské péče

Mezi žádoucí změny patří:

1. zkvalitnění personální politiky vězeňské služby – přijímání kvalitních pracovníků, zajištění podmínek pro odbornou přípravu a profesionální růst a zlepšení motivace pracovníků VS;
2. změna zacházení se ženami tak, aby byly posilovány jejich zdravé životní návyky. Na tento způsob individuální práce by měla navazovat kvalitní postpenitenciární péče;
3. Legislativní změny zaručující právo žen pečovat o své děti a soukromí, mít možnost soukromého ubytování¹⁴⁴.

¹⁴³ Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 45-46

¹⁴⁴ Vybrané otázky problematiky žen a mladistvých ve věznicích: závěry projektu Českého helsinského výboru, 2003, str. 72

Pro zajímavost přikládám porovnání výsledků průzkumu ČHV z roku 2003 s *Koncepcí vězeňství do roku 2025*. Do jaké míry se podařilo dosáhnout žádoucích změn?

1. zkvalitnění personální politiky vězeňské služby – podle *Koncepce* pracovalo v roce 2003 ve Vězeňské službě 109 zaměstnanců se základním vzděláním, 9147 se středním vzděláním, 388 s bakalářským titulem a 1081 magistrů. Oproti tomu v roce 2014 zaměstnanců se základním vzděláním bylo pouhých 16, se středním vzděláním 7753, bakalářů 1127 a magistrů 1777. Pokud bychom tedy vyhodnocovali pokrok zkvalitnění personální politiky jen na základě vzdělání pracovníků, je rozhodně vidět vzestupná tendence, která navíc podle *Koncepce* nadále pokračuje¹⁴⁵.

2. změna způsobu zacházení - z *Koncepce* vyplývá, že pro ženy stále nejsou vytvořené specifické programy, rozdíly v přístupu zacházení jsou pouze v oblastech hygieny, vnější úpravy a z hlediska psychologických a fyziologických potřeb žen. Rozdíly mezi mužskými a ženskými odsouzenými, spočívající zejména v obecně nižší nebezpečnosti žen, zohledněny nejsou při realizaci vězeňských programů, zaměstnávání či při stanovování vnitřních řádů. Jistě se budou poměry v jednotlivých věznicích lišit, ale domnívám se, že obecně lze z *Koncepce* odvodit, že v této oblasti je stále prostor na zlepšení¹⁴⁶.

3. legislativní zakotvení práva žen pečovat o své děti – podle §67 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, lze po splnění podmínek povolit, aby u sebe žena ve výkonu trestu své dítě do 3 let měla a pečovala o něj. Musí to umožňovat podmínky ve věznicí a osobnostní

¹⁴⁵ *Koncepce vězeňství do roku 2025*, str. 29

¹⁴⁶ *tamtéž*, str. 45

předpoklady uvězněné ženy a o povolení žádosti rozhoduje ředitel věznice na základě posouzení příslušných institucí. Podmínky pro přijetí matky s dítětem jsou nicméně velmi přísné.

Z porovnání vyplývá, že Vězeňská služba ČR si je vědoma nedostatků své pracovní politiky a snaží se pracovat na jejich odstranění. V určitých oblastech je vidět zřetelné splnění předsevzatých cílů.

4.2 Alternativní tresty

Efektivita VTOS jako nástroje trestní politiky státu lze posoudit například na základě recidivy. Fakt, že je u nás tak vysoká, mimo jiné značí, že hrozba VTOS příliš nefunguje ani jako prevence před pácháním trestné činnosti; na základě analýz lze říct, že přísnost a výše trestu budoucí pachatele neodrazuje. Podle Januše z toho vyplývá, že náš trestní systém by měl začít volit jiné způsoby, než používal dříve¹⁴⁷. Oproti trestu odnětí svobody, který je nepřísrnější a podle *Koncepce* také nejnákladnější¹⁴⁸, nabízí trestní zákoník přijatý v roce 2009 i řadu dalších sankcí¹⁴⁹.

Mezi ty patří např.:

- a)** domácí vězení,
- b)** obecně prospěšné práce,
- c)** propadnutí majetku,
- d)** peněžitý trest,

¹⁴⁷ JANUŠ, 2020, str. 13 - 14

¹⁴⁸ „Náklady výkonu trestu odnětí svobody určené k úhradě dané osobě, pokud není od jejich úhrady osvobozena, činí max. 1500,- Kč měsíčně, avšak celkové denní náklady spojené s výkonem trestu jsou samozřejmě řádově vyšší. Podle údajů Vězeňské služby ČR byl v roce 2014 průměrný denní náklad na 1 vězně za organizační jednotku 954 Kč (tj. náklady na platy, pojistné, ostatní věcné výdaje a FKSP) a průměrný denní náklad za celou Vězeňskou službu ČR na 1 vězně činil 1 221 Kč (tj. náklady na platy, pojistné, ostatní věcné výdaje, FKSP, kapitálové výdaje a sociální dávky).“ v: *Koncepce vězeňství do roku 2025*, str. 135 -136

¹⁴⁹ Zákoník nepoužívá pojem alternativní tresty, ale já jej nyní pro větší přehlednost v textu používat budu.

- e) propadnutí věci,
- f) zákaz činnosti¹⁵⁰.

4.2.1 Výhody alternativních sankcí

Alternativní trest lze uložit za předpokladu, že vzhledem k osobě pachatele a povaze jím spáchaného trestného činu není nutné uložit trest nepodmíněného odnětí svobody; trestní sankce je totiž nutné ukládat s přihlédnutím k individuálním okolnostem a tam, kde stačí méně postihující sankce vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu, nesmí být uložena sankce pro pachatele citelnější. Při uložení sankce se přihlíží i k chráněným zájmům osob, které byly poškozené trestným činem¹⁵¹.

V případě alternativního trestu vězeň není vystavován škodlivým vlivům vězeňské subkultury, neztrácí kontakt se svým přirozeným prostředím, snižuje se stigmatizace odsouzeného a snižuje se i dopad na psychickou stránku osobnosti. Jelikož odsouzený člověk nenastupuje do výkonu trestu odnětí svobody, nemusí ztratit zaměstnání a předchází se tak špatné finanční situaci, která by postihla i rodinu odsouzeného. A především nejsou zpřetrhány rodinné vazby – odsouzený člověk nepřijde o vztahy se svými příbuznými a dětmi. Snaha o zvýšení počtu ukládání alternativních sankcí je celoevropským trendem¹⁵².

Ve svých dlouhodobých koncepcích plánuje Ministerstvo spravedlnosti ještě více se přiblížit k evropským vězeňským standardům. Mohlo by například docházet častěji k podmíněnému propuštění, které by mělo odsouzené motivovat k řádnému plnění svých úkolů během VTOS, aby aktivně pracovali

¹⁵⁰ Úplný včet viz odst. 1, § 52 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

¹⁵¹ § 38 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku

¹⁵² JANUŠ, 2020, str. 12

na odstranění negativních následků svých kriminálních činů a tím prokázali, že v budoucnu budou schopni se opět zapojit do společnosti a vést řádný způsob života. Podmíněné propuštění neznamená odpuštění zbytku trestu; soud může stanovit řadu podmínek či dohled – v této oblasti se rozvíjí projekty Komise pro podmíněné propuštění a probační domy, ve kterých jde o intenzivnější spolupráci s pachateli před a po propuštění. Mají pomoci znovuzачlenění do společnosti skrze účinnější podporu a kontrolu¹⁵³.

Domnívám se, že vyšší počet ukládání alternativních trestů by ulehčil i vězeňským sociálním pracovníkům; pokud by do VTOS nastupovalo méně lidí, sociální pracovníci by spolupracovali s menším množstvím klientů, což by jim mohlo umožnit hlubší a efektivnější spolupráci. Především v souvislosti s odsouzenými ženami, u nichž je obecně menší nebezpečnost, by právě těchto prostředků mohlo být užíváno. Dalším přínosem by bylo již zmíněné nepřerušování rodinných vazeb, z čehož by čerpaly i děti odsouzených žen.

4.3 Projekty budoucnosti

Ač jsem se v předešlém textu zabývala spíše negativními stránkami oblasti vězeňství, neznamená to, že by zcela chyběly i nadějně iniciativy. Zajímavým počinem je například Asociace organizací v oblasti vězeňství. Tato iniciativa je velmi čerstvá, založena byla 19. září 2019 v Praze. Jejími zakládajícími členy jsou organizace Český helsinský výbor, DP Work, LIGHTHOUSE spolek, Mezinárodní vězeňské společenství, Nová šance, Společnost Podané ruce, Romodrom, RUBIKON Centrum, ŠANCE P.R.O. a VOLONTÉ CZECH. Asociace chce propojovat různé subjekty v oblasti vězeňství a trestní justice.

¹⁵³ tamtéž, str. 19 - 28

Chce přispívat k systémovým změnám, které budou zohledňovat zájmy a potřeby nejen odsouzených osob, ale i obětí a celé společnosti¹⁵⁴.

Z hlediska tématu této práce je velmi slibný aktuálně probíhající projekt (2020 – 2023) *Rodičovství za mřížemi*, na kterém spolupracuje Masarykova univerzita s organizací Mezinárodní vězeňské společnosti, z. s. Cílem projektu je zlepšení situace dětí, jejichž rodiče jsou ve výkonu trestu. Během projektu budou vytvořeny metodiky a didaktické pomůcky, které budou sloužit sociálním pracovníkům pro vhodnou práci s dětmi a samotné děti a rodiče podpoří v udržení kontaktu. Metodika bude vycházet z rešerše, jak odsouzení rodiče ovlivňuje dítě a jaké potřeby mohou děti v takové náročné situaci mít. Součástí projektu bude výstup *I nadále rodičem*, který navrhne rodičům, jak v rodičovské roli pokračovat během výkonu trestu¹⁵⁵. V příštích letech by tak mohla být práce vězeňských sociálních pracovníků, jejichž klientkami jsou ženy – matky ve výkonu trestu, usnadněna díky vzniku ucelené metodiky, která dosud chyběla.

¹⁵⁴ O nás - aovv.cz. Asociace organizací v oblasti vězeňství [online - cit. 30.03.2021].

¹⁵⁵ Rodičovství za mřížemi. Projekt TL03000199. Masarykova univerzita [online – cit 30.03.2021].

Závěr

Tématem této bakalářské práce je sociální práce s matkami ve výkonu trestu. V první kapitole shrnuji úvod do problematiky vězeňství. Domnívám se, že tato část umožnila čtenáři seznámit se se základy, na které navazovaly další části práce, a posloužila tak k lepšímu porozumění celé problematice. V druhé kapitole jsem se věnovala práci s vězněnými ženami. Při té je jedním z největších rozdílů oproti práci s muži mateřská role; ženy těžce snáší odloučení od svých dětí a sociální pracovník funguje jako zprostředkovatel kontaktu mezi matkou a dětmi. Možnost rozvíjet s dětmi vztah i za mřížemi je velkým motivátorem pro snahu ženy o resocializaci.

Ve třetí kapitole popisuji dopad na děti. U kojenců a batolat je pro zdravý vývoj zásadní rozvinutí bezpečného a jistého vztahu s pečující osobou, což nejčastěji bývá právě matka. Na základě těchto prvních vztahů a životních okolností malého dítěte vzniká pozdější (ne)pravděpodobnost rozvoje „společensky nežádoucího“ chování. Starší děti ovlivňuje uvěznění rodiče v jiných směrech; často se musí adaptovat na zhoršenou finanční situaci, nové uspořádání péče nebo odsuzování ze strany okolí. Ačkoliv se děti nijak neprovinily, jsou částečně trestány společně s rodičem. Podle výzkumů u těchto dětí stoupá pravděpodobnost kopírování kriminálního chování, může se jim zhoršit zdravotní stav i školní prospěch a jsou více ohroženy sklonem ke zneužívání návykových látek. Domnívám se, že to je naprosto zásadní oblast, jakou musí mít aktéři trestního systému na vědomí během práce s odsouzeným člověkem. Podhoubí pro kriminální chování je totiž budované dlouho předtím, než k samotnému trestnému činu dojde. Ve třetí kapitole se odkazuji na mnoho zahraničních výzkumů, ze kterých plyne, jak jsou sklony k sociálně – patologickým jevům spojeny s prostředím, ze kterého člověk pochází. Nestabilní rodiny, špatná finanční situace, nezáměr politické

garnitury, to vše přispívá k tomu, že se člověk nemůže vyvíjet ke svému plnému lidství, ale naopak nevědomky volí takové obranné mechanismy, které jsou v rozporu s fungováním společnosti. Hlubší spolupráce s těmito dětmi je směr, kterým by se tato práce mohla ubírat dál, pokud by to bylo možné z hlediska kapacity.

V závěrečné kapitole zmiňuji faktory, které ztěžují výkon práce sociálního pracovníka; vězeňství se obecně dlouhodobě potýká s podfinancováním a přeplněností; na určitý počet sociálních pracovníků spadá mnohonásobně větší množství klientů. Při tom je však pro úspěšnou spolupráci a resocializaci důležité moci navázat hlubší vztah. Řešením by bylo například vyšší počet ukládání alternativních trestů. VTOS je nejdražší forma trestu a při alternativních sankcích odpadá velká část nákladů. Člověk není vytržen ze svého prostředí, neztratí sociální vazby nebo zdroj příjmů, takže je méně ohrožen sociální exkluzí. Alternativní tresty také více cílí na urovnání mezi pachatelem a obětí. Tvrdá, represivní opatření se ukazují skrze například vysokou míru recidivy jako nepřilíš funkční řešení. Nový trestní zákoník častější ukládání alternativních trestů podporuje, snad tedy tento trend začne brzy sílit.

Pozitivní zprávou však je, že odborníci v trestním systému nedostatky reflektují a navrhují, jak docílit změny. V blízké době by například mohla vzniknout dosud chybějící metodika sociální práce s vězněnými rodiči, která by se zaměřovala i na potřeby dětí.

Jak se k tomu všemu může postavit sociální pracovník na své osobní úrovni? Myslím, že nejdůležitější je průběžné vzdělávání a především práce se sebou samým. Osobně s tím nemám zkušenost, ale na základě četby usuzuji, že

práce s tímto typem klientů je velmi náročná a od pracovníka vyžaduje neoddiskutovatelně určité vlastnosti, které bude do vztahu s klientem přinášet. Možnost nabídnout smysluplný vztah (za vyhovujících podmínek) považuji za nadějnou cestu, jak s lidmi ve výkonu trestu dosáhnout úspěšných a trvalých změn.

Zdroje

- × ARDITTI, FEW, „Mothers’ Reentry into Family Life Following Incarceration“ V: Criminal Justice Policy Review Vol. 17 No. 1, 2006
- × AYRE, PHILBRICK, REISS. Children of Imprisoned Parents. *European Perspectives on Good Practice*. 2. vydání. Paříž: Eurochips, 2014. ISBN: 2-9526725-0-4.
- × BAJCURA, L. (Ed) a kol. Sociální práce ve vězeňství: Sborník příspěvků z konference VII. Penologické dny 2019. Stráž pod Ralskem: Akademie Vězeňské služby České republiky, 2020.
- × BLOOM, OWEN, COVINGTON. Gender Responsive Strategies: Research, Practice and Guiding Principles for Women Offenders Washington DC: US Department of Justice, National Institute of Corrections, 2003.
- × BOWLBY, John. *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*, 2nd ed. New York: Basic Books, 1982.
- × BUREŠOVÁ a kol., ed. Rodina a náhradní rodinná péče. Olomouc: Hanex, 2008. ISBN isbn978-80-7409-013-4.
- × COX, Megan. The Relationships Between Episodes of Parental Incarceration and Students’ Psycho-Social and Educational Outcomes: An Analysis of Risk Factors. Philadelphia: Temple University, 2009.
- × CUTHBERT, RAYNS, STANLEY. All Babies Count: Prevention and protection for vulnerable babies. London: NSPCC, 2011.
- × ČERNÍKOVÁ, Sociální ochrana – terciární prevence, její možnosti a limity, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2008,
- × České vězeňství: čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci. Praha: Česko, 2/2020. ISSN 1213-9297.
- × České vězeňství: čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci. Praha: Česko, 1/2013. ISSN 1213-9297.

- × DAVIDOVÁ, Ivana. Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-628-4.
- × DRAHÝ, František, HŮRKA, Jindřich a PETRAS, Michal. SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích: deskriptivní studie. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2018.
- × ENGGIST a kol. Prisons and Health. WHO Regional Office for Europe. 2014.
- × GOJOVÁ, Alice, ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-627-7.
- × JANUŠ, Jan. Tresty budoucnosti. Praha: Info.cz, 2020. Právo (Info.cz). ISBN 978-80-907780-0-9.
- × KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-163-7.
- × KARABEC, Zdeněk. Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-021-8.
- × KING, D., Parents, Children and Prison: Effects of Parental Imprisonment on Children. Research report commissioned by the Combat Poverty Agency, Ireland. Dublin: Dublin Institute of Technology, 2002.
- × KOPAK, SMITH-RUIZ, "Criminal Justice Involvement, Drug Use, and Depression Among African American Children of Incarcerated Parents,". 2015.

- × KOUKOLÍK, DRTILOVÁ. Vzpouora deprivantů: nestvůry, nástroje, obrana. Nové, přeprac. vyd. Praha: Galén, c2006. Makropulos. ISBN 978-80-7492-120-9.
- × KRATOCHVÍL, Stanislav. Základy psychoterapie. 7. vydání. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1227-0.
- × KUBÁTOVÁ, Dagmar. Primární prevence sociálně patologických jevů v pedagogické praxi. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem 2002. 55 s. ISBN 8070444193.
- × LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství. 3., dopln. vyd. Praha: Avicenum, 1974.
- × LUKÁŠ a kol. *Sociální práce s osobami, které spáchaly trestný čin*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2018. Sešit sociální práce. ISBN 978-80-7421-157-7.
- × MATĚJČEK, Zdeněk. Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- × MATOUŠEK, KŘIŠŤAN, ed. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013. ISBN isbn978-80-262-0366-7.
- × MATOUŠEK, PAZLAROVÁ. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0522-7.
- × MOTEJL, Otakar. Vězeňství. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010. Stanoviska (Kancelář veřejného ochránce práv). ISBN 978-80-7357-606-6.
- × MURRAY, FARRINGTON, SEKOL, "Children's Antisocial Behavior, Mental Health, Drug Use, and Educational Performance After Parental Incarceration: A Systematic Review and Meta-Analysis," V: *Psychological Bulletin* 138 no. 2, 2012.

- × NESMITH, RUHLAND, „Children of incarcerated parents: Challenges and resiliency, in their own words“ V: Children and Youth Services Review Vol. 30 No. 10, 2008.
- × PAZLAROVÁ, Hana, ed. Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1020-7.
- × PILAŘOVÁ, PÖTHE, ed. *Raný vývoj dítěte a možnosti rané intervence 2001*. Praha: Futurum, 2001.
- × POEHLMANN, Representations of attachment relationships in children of incarcerated mothers'. V: Child Development Vol. 76 No. 3, 2005.
- × Raikes, Ben. "Imprisoned mothers: 'out of sight, out of mind'. A missed opportunity for rebuilding mother-child relationships.", 2009.
- × SCHARFF-SMITH, GAMPELL. Children of imprisoned parents. Denmark: Danish Institute for Human Rights, 2011. ISBN 978-87-91836-45-9.
- × SOCHŮREK, Jan. Úvod do penologie. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007 [i.e. 2008]. ISBN 978-80-7372-287-6.
- × Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2019.
- × Statistika & my. Praha: Český statistický úřad, 9/2020. ISSN 1804-7149
- × VAŠÍČKOVÁ, Tereza. *Pomoc a podpora dětem vězněných rodičů v ČR*. Praha, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.
- × Vybrané otázky problematiky žen a mladistvých ve věznicích: závěry projektu Českého helsinského výboru "Monitoring podmínek výkonu vazby a trestu odnětí svobody žen a mladistvých v ČR". Praha: Český helsinský výbor, 2003. ISBN 80-86436-13-6.
- × Winnette, P. Co to je ACE? Praha: Natama Publishing, 2019. ISBN 978-80-907023-3-2.

- × ZAVŘELOVÁ, Barbora. *Výkon trestu odnětí svobody u odsouzených žen*. Plzeň, 2020. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni.
- × ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4.

- × **Internetové zdroje**
- × Dluhová problematika ve výkonu trestu - Portál justice. Aktuality - Portál justice [online]. Copyright ©2017 Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Dostupné z:
- × <https://www.justice.cz/web/msp/dluhova-problematika-ve-vykonu-trestu>
- × HANZELOVÁ, Jiřina. Sociální práce ve vězeňství 2018 [online]. Dostupné také z: <http://socialninovinky.cz/novinky-v-socialni-oblasti/557-socialni-prace-ve-vezenstvi>
- × NKÚ zkontroloval hospodaření vězeňské služby | NKÚ. Úvodní strana | NKÚ | NKÚ [online]. Dostupné z: <https://www.nku.cz/cz/pro-media/tiskove-zpravy/nku-zkontroloval-hospodareni-vezenske-sluzby-id11162/>
- × O nás - aoov.cz. Asociace organizací v oblasti vězeňství - Hlavní stránka [online]. Copyright © 2021 Asociace organizací v oblasti vězeňství. Dostupné z: <https://aoov.cz/o-nas/>
- × Oddíl pro matky s dětmi existuje již více než 15 let – Věznice Světlá nad Sázavou. Generální ředitelství – Vězeňská služba České republiky – Generální ředitelství [online]. Copyright © 2021 Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou/novinky/oddil-pro-matky-s-detmi-existuje-jiz-vice-nez-15-let/>

- × Organizační jednotky – Generální ředitelství. Vězeňská služba České republiky [online]. Copyright © 2021 Vězeňská služba České republiky Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/>
- × Rodičovství za mřížemi | Masarykova univerzita. Masarykova univerzita [online]. Copyright © 2021. Dostupné z: <https://www.muni.cz/vyzkum/projekty/55467>
- × Rychlá fakta – Generální ředitelství. Generální ředitelství – Vězeňská služba České republiky – Generální ředitelství [online]. Copyright © 2021 Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/rychla-fakta/>
- × Social Exclusion Unit (SEU), Reducing Re-Offending by Ex-Prisoners London: Social Exclusion Unit (2002). [online] Dostupné z: <https://www.bristol.ac.uk/poverty/downloads/keyofficialdocuments/Reducing%20Reoffending.pdf>
- × VIS, Rudolf. Mothers and Babies in Prison. Report Doc. 8762. Social, Health and Family Affairs Committee, London, 2000. [online]. Dostupné z: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=8953&lang=EN>
- × Výkon trestu odsouzených matek s dětmi – Věznice Světlá nad Sázavou. Generální ředitelství – Vězeňská služba České republiky – Generální ředitelství [online]. Copyright © 2021 Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou/o-nas/vykon-vezenstvi/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi/>
- × Who we are | Children of prisoners. Children of Prisoners [online]. Copyright ©2021 Children of prisoners. Dostupné z: <https://childrenofprisoners.eu/who-we-are/>

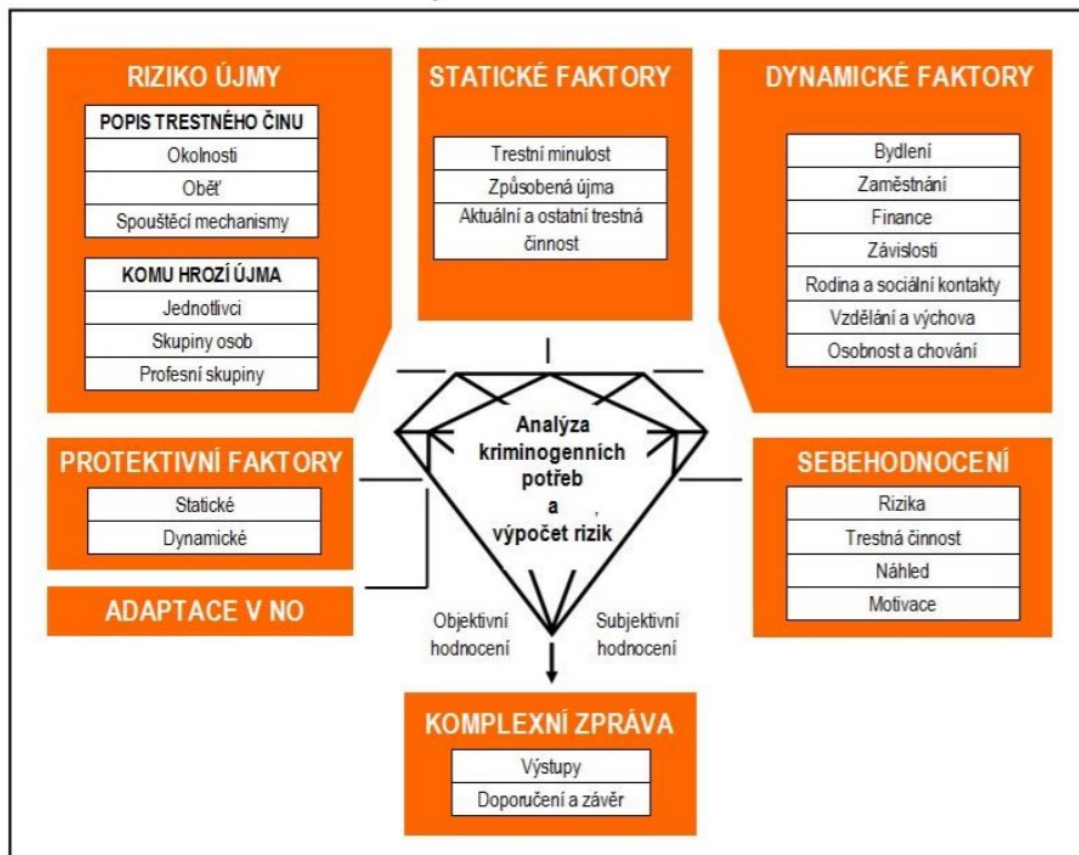
Legislativní zdroje

- × *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Dokument Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR. 162 stran. Schválena vládou ČR dne 3. února 2016, usnesením č. 79, o Koncepci vězeňství do roku 2025.
- × Rezoluce 2010/16: United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules). 2010/16. Dostupné z:
<https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2010/res%202010-16.pdf>
- × *Úmluva o právech dítěte a související dokumenty*. [Praha]: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.
- × United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures. (The Tokyo Rules). Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990. Dostupné z:
<https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/tokyorules.pdf>
- × Vyhláška č. 345/1999 Sb. Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody
- × Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- × Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
- × Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
- × Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě
- × Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby
- × Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- × Zákon č. 555/1992 Sb., zákon České národní rady o Vězeňské a justiční strážci ČR

Přílohy

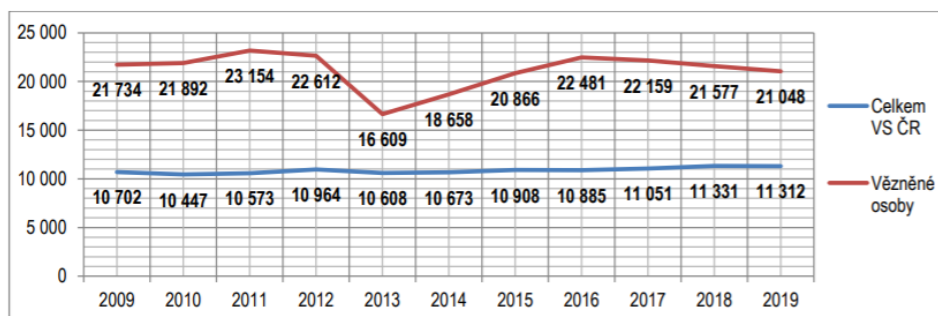
Příloha č. 1 – struktura nástroje SARPO

zdroj: DRAHÝ, HŮRKA, PETRAS, 2018.

Příloha č. 2: Vývoj počtu vězňů 2009 – 2019

zdroj: Statistická ročenka vězeňské služby za rok 2019, str. 26

Příloha č. 3: Celkové stavy vězněných osob k 31. 12. 2019

zdroj: Statistická ročenka vězeňské služby za rok 2019, str. 72

Organizační jednotky	OBVINĚNÍ								ODSOUZENÍ												CHOVANCÍ v dětěním ústavu		Vězni celkem		
	Dospělí		Mladiství		Úhrnem		Celkem obvinění	Ostraha nízký		Ostraha střední		Ostraha vysoký		Ostraha neumístěno		Zvýšená ostraha		Mladiství		Úhrnem		Celkem odsouzení		CHOVANCÍ v dětěním ústavu	
	muž	žena	muž	žena	muž	žena		muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena			muž	žena
Bělušice					0	0	0			134		526									660	0			660
Bmo	182	23	3		185	23	208	8	5	108		94	2	15		1					226	7	233		441
Bmo – nemoc./detence	5				5	0	5	2	3	4	1	25	2	1		5			1		38	6	44	35	10
Břeclav	25				25	0	25	146		115		109									370	0	370		395
České Budějovice	83	5			83	5	88	2		87		15	14	16							120	14	134		222
Heřmanice					0	0	0			211		648						16			875	0	875		875
Horní Slavkov					0	0	0			54		642				5					701	0	701		701
Hradec Králové	129	17			129	17	146	120	1	31		6	7	38	7	1		2		198	15	213		359	
Jičinec					0	0	0	32		209		636									877	0	877		877
Karviná					0	0	0			56		32				102					190	0	190		190
Kuřim					0	0	0			196		414									610	0	610		610
Kynšperk nad Ohří					0	0	0			214		329									543	0	543		543
Liberec	100	8			100	8	108	2	2	99		105	1	15	2	1				222	5	227		335	
Litoměřice	133	9	4		137	9	146	6	2	56	6	45	1	34	5					141	14	155		301	
Mírov					0	0	0			23		88			2	325					438	0	438		438
Nové Sedlo					0	0	0	18		183	86	207	107								408	193	601		601
Odolov					0	0	0	120		198											318	0	318		318
Olomouc	110	6			110	6	116	4	3	77	1	14	10	6						101	14	115		231	
Opava					0	0	0		22	42	106		67				30				42	225	267	50	0
Oráčov					0	0	0			32		536									568	0	568		568
Ostrava	229	16	1		230	16	246	7	2	77	20	75	7	5						164	29	193		439	
Ostrov nad Ohří	53	2		1	53	3	56	5	2	375		413	2	4	1					797	5	802		858	
Pardubice					0	0	0			252		514		1				9			776	0	776		776
Plzeň	108	10			108	10	118		2	176		885	1	47	1	41				1 149	4	1 153		1 271	
Praha Pankrác	223	26			223	26	249	38		217	3	442	3	40	2					739	6	745		994	
Praha Pankrác – nemoc.	1				1	0	1	1		1	3	12	3	5	1					20	6	26		27	
Praha Ruzyně	201	13	1		202	13	215	16	28	201	170	118	35	8	1	1				344	234	578		793	
Příbram					0	0	0	36		122		840									998	0	998		998
Rapotice					0	0	0	129		438		217									784	0	784		784
Rýnovice					0	0	0			124		412									536	0	536		536
Stráž pod Ralskem					0	0	0			307		511									818	0	818		818
Světá nad Sázavou		1			0	1	1		172		207		420			1		5			0	805		805	
Teplice	55	4			55	4	59			43	6	8	7	11		1				63	13	76		135	
Valdčice					0	0	0			22		484				618					1 124	0	1 124		1 124
Vinařice					0	0	0			45		904									949	0	949		949
Všehrdy					0	0	0	77		206		155		1				18			457	0	457		457
Znojmo	11				11	0	11			52		144									196	0	196		207
Úhrnem	1 648	140	9	1	1 657	141				769	244	4 787	609	10 605	689	249	17	1 104	31	46	5	17 560	1 595		
Celkem	1 788	10			1 798		1 798			1 013	5 396	11 294	266	1 135		51				19 155		19 155	85	10	21 048

Příloha č. 4: Četnost vybraných trestných činů k 31. 12. 2019

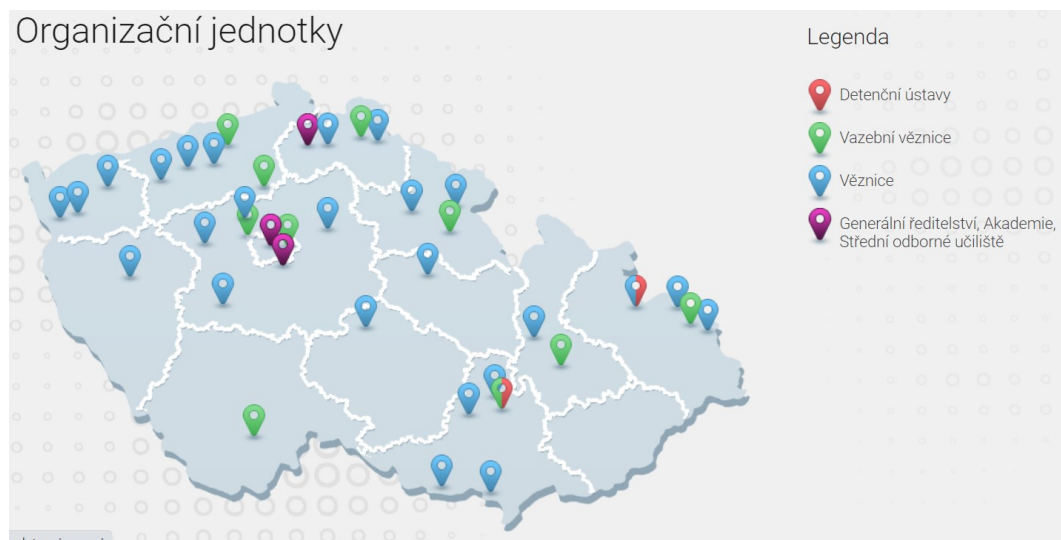
zdroj: Statistická ročenka vězeňské služby za rok 2019, str. 121

Trestný čin	Dle zákona č. 140/1961 Sb.				Dle zákona č. 40/2009 Sb.				Úhrnem		Celkem
	§	muži	ženy	celkem	§	muži	ženy	celkem	muži	ženy	
krádež	§ 247	197	7	204	§ 205	7 014	696	7 710	7 211	703	7 914
maření úředního rozhodnutí	§ 171	59	1	60	§ 337	2 791	136	2 927	2 850	137	2 987
porušování domovní svobody	§ 238	98	3	101	§ 178	2 454	100	2 554	2 552	103	2 655
loupež	§ 234	136	7	143	§ 173	1 889	76	1 965	2 025	83	2 108
neoprávněné držení platební karty	§ 249b	59	1	60	§ 234	1 653	175	1 828	1 712	176	1 888
výtržnictví	§ 202	40	0	40	§ 358	1 524	35	1 559	1 564	35	1 599
podvod	§ 250	148	12	160	§ 209	1 201	184	1 385	1 349	196	1 545
zanedbání povinné výživy	§ 213	20	2	22	§ 196	1 326	166	1 492	1 346	168	1 514
vražda	§ 219	290	14	304	§ 140	638	93	731	928	107	1 035
vydírání	§ 235	59	0	59	§ 175	756	29	785	815	29	844
ublížení na zdraví	§ 221	28	0	28	§ 146	792	16	808	820	16	836
těžké ublížení na zdraví	§ 222	35	1	36	§ 145	686	28	714	721	29	750
znásilnění	§ 241	62	0	62	§ 185	484	2	486	546	2	548
úvěrový podvod	§ 250b	40	0	40	§ 211	354	58	412	394	58	452
zpronevěra	§ 248	35	3	38	§ 206	355	52	407	390	55	445
násilí proti úřední osobě	§ 155	11	1	12	§ 325	216	9	225	227	10	237
nedovolené ozbrojování	§ 185	48	0	48	§ 279	182	4	186	230	4	234
zkrácení daně, poplatku	§ 148	16	0	16	§ 240	188	9	197	204	9	213
pohlavní zneužití	§ 242	30	0	30	§ 187	151	2	153	181	2	183
těžké ublížení na zdraví/usmrcení z nedbalosti	§ 224	5	0	5	§ 143, § 147	112	5	117	117	5	122
týrání svěřené osoby	§ 215	3	1	4	§ 198	68	17	85	71	18	89
omezování osobní svobody	§ 231	6	0	6	§ 171	70	2	72	76	2	78
obecné ohrožení	§ 179	5	0	5	§ 272	65	3	68	70	3	73
ublížení na zdraví z nedbalosti	§ 223	1	0	1	§ 148	39	4	43	40	4	44
sexuální nátlak	—	0	0	0	§ 186	29	0	29	29	0	29
násilí proti skupině obyvatel	§ 196	16	0	16	§ 352	11	0	11	27	0	27
šíření pornografie	§ 205	3	0	3	§ 191	22	1	23	25	1	26
podplácení	§ 161	0	0	0	§ 332	18	3	21	18	3	21
zneužití pravomoci úřední osoby	§ 158	1	0	1	§ 329	8	1	9	9	1	10
hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob	§ 198	0	0	0	§ 355	7	2	9	7	2	9
týrání zvířat	§ 203	0	0	0	§ 302	8	0	8	8	0	8
zabití	—	0	0	0	§ 141	1	2	3	1	2	3
přijetí úplatku	§ 160	0	0	0	§ 331	1	1	2	1	1	2
Celkem		1 451	53	1 504		25 113	1 911	27 024	26 564	1 964	28 528

Příloha č. 5: Rozložení věznic a vazebních věznic v ČR

zdroj: Organizační jednotky – Generální ředitelství [online - cit. 14.04.2021].

Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/>

Příloha č. 6: Trestná činnost podle jednotlivých kategorií (Aktuální trestní činnost:

zdroj: DRAHÝ, HŮRKA, PETRAS, 2018, str. 137 – 140

Druh trestné činnosti*	%
Krádež	32,7
Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	10,3
Porušování domovní svobody	6,8
Loupež	5,0
Poškození cizí věci	4,8
Zanedbání povinné výživy	4,2
Podvod	4,3
Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů	3,2
Neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku	3,2
Výtržnictví	2,9
Ohrožení pod vlivem návykové látky	2,4
Ublížení na zdraví	1,9
Vydírání	1,7
Zpronevěra	1,3
Úvěrový podvod	1,0
Nebezpečné vyhrožování	1,0
Ostatní	13,3

* tučně označená je ta trestná činnost, která se řadí do kategorie specifické trestné činnosti

Příloha č. 7 - Průměrné ubytovací kapacity, průměrné stavy vězňů a procentuální vyjádření využitelnosti organizačních jednotek Vězeňské služby České republiky za rok 2019

zdroj: Statistická ročenka vězeňské služby za rok 2019, str. 71

Organizační jednotky	UBYTOVACÍ KAPACITA			STAV			VYUŽITELNOST v %		
	4 m ² /osobu			obviněných	odsouzených	celkem	pro VV	pro VTOS	celkem
	pro VV	pro VTOS	celkem						
Bálušice	0,00	577,50	577,50	0,00	675,00	675,00	0,00%	116,88%	116,88%
Brno	231,33	275,50	506,83	192,92	254,42	447,33	85,41%	92,82%	89,24%
Břeclav	25,00	315,75	340,75	20,83	369,17	390,00	86,00%	117,05%	114,67%
České Budějovice	103,50	157,67	261,17	79,42	154,75	234,17	76,96%	98,15%	89,75%
Heřmanice	0,00	681,83	681,83	0,00	864,50	864,50	0,00%	126,79%	126,79%
Horní Slavkov	0,00	710,00	710,00	0,00	761,42	761,42	0,00%	107,24%	107,24%
Hradec Králové	154,50	245,83	400,33	121,92	243,67	365,58	79,52%	99,22%	91,62%
Jihlava	0,00	766,83	766,83	0,00	875,58	875,58	0,00%	114,18%	114,18%
Karviná	0,00	203,00	203,00	0,00	189,67	189,67	0,00%	93,53%	93,53%
Kuřim	0,00	504,00	504,00	0,00	613,25	613,25	0,00%	121,68%	121,68%
Kynšperk nad Ohří	0,00	675,33	675,33	0,00	554,83	554,83	0,00%	83,26%	83,26%
Liberec	97,50	251,00	348,50	91,67	245,67	337,33	94,88%	98,14%	97,22%
Litoměřice	195,17	157,67	352,83	126,92	189,00	315,92	65,69%	119,97%	89,94%
Mírov	0,00	385,00	385,00	0,00	410,58	410,58	0,00%	106,65%	106,65%
Nové Sedlo	0,00	584,25	584,25	0,00	575,08	575,08	0,00%	98,43%	98,43%
Odolov	0,00	298,00	298,00	0,00	304,67	304,67	0,00%	102,24%	102,24%
Olomouc	123,33	151,08	274,42	111,42	135,67	247,08	90,37%	89,80%	90,06%
Opava	0,00	283,25	283,25	0,00	283,00	283,00	0,00%	99,92%	99,92%
Oráčov	0,00	476,00	476,00	0,00	595,67	595,67	0,00%	125,14%	125,14%
Ostrava	289,00	223,75	512,75	269,58	229,08	498,67	93,54%	102,40%	97,37%
Ostrov nad Ohří	82,25	855,50	937,75	66,58	774,42	841,00	80,90%	90,53%	89,69%
Pardubice	0,00	647,00	647,00	0,00	750,67	750,67	0,00%	116,02%	116,02%
Píseň	143,00	1057,33	1200,33	126,50	1272,42	1398,92	88,46%	120,33%	116,53%
Praha Pankrác	376,00	762,83	1138,83	288,50	746,00	1034,50	76,73%	97,79%	90,84%
Praha Ruzyně	264,33	584,75	849,08	207,33	535,17	742,50	79,08%	91,86%	87,87%
Příbram	0,00	868,00	868,00	0,00	993,00	993,00	0,00%	114,40%	114,40%
Rapotice	0,00	755,25	755,25	0,00	818,50	818,50	0,00%	108,37%	108,37%
Rynovice	0,00	481,83	481,83	0,00	531,92	531,92	0,00%	110,87%	110,87%
Stráž pod Ralskem	0,00	709,17	709,17	0,00	798,58	798,58	0,00%	112,82%	112,82%
Světlá nad Sázavou	2,00	782,42	784,42	0,25	799,50	799,75	12,50%	102,49%	102,26%
Teplice	76,50	78,75	155,25	58,25	90,67	148,92	77,26%	115,30%	96,51%
Valdice	0,00	1100,00	1100,00	0,00	1065,50	1065,50	0,00%	96,86%	96,86%
Vinařice	0,00	884,00	884,00	0,00	1051,08	1051,08	0,00%	118,86%	118,86%
Všehrdy	0,00	582,75	582,75	0,00	534,42	534,42	0,00%	91,68%	91,68%
Znojmo	17,50	191,75	209,25	8,00	205,83	213,83	49,17%	109,68%	104,74%
Věznice úhrnem	2 180,92	18 264,58	20 445,50	1 770,08	19 492,33	21 262,42	81,43%	106,73%	104,01%
Brno nemocnice	0,00	113,00	113,00	9,50	44,33	53,83	0,00%	39,23%	47,64%
Praha Pankrác nemocnice	0,00	97,00	97,00	3,25	37,58	40,83	0,00%	38,75%	42,10%
Brno detenční ústav	0,00	45,00	45,00	0,00	42,17	42,17	0,00%	93,70%	93,70%
Opava detenční ústav	0,00	50,00	50,00	0,00	48,83	48,83	0,00%	97,67%	97,67%
Celkem	2 180,92	18 569,58	20 750,50	1 782,83	19 665,25	21 448,08	82,01%	105,91%	103,37%

Celkové průměrné stavy jsou vypočítávány ze stavu k poslednímu dni měsíce (vychází z měsíčního statistického hlášení).